

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

«МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ З РОВЕСНИКАМИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ»

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка ІІ курсу, група СРм-22-1

Підпис

О. І. Пшенична

Ініціали, прізвище

Керівник доктор педагогічних наук, професор

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Л. І. Романовська

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор

Підпис

Ю. Л. Бриндіков

Ініціали, прізвище

_____ 2023 р.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Освітній рівень другий (магістерський)

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Спеціалізація _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

соціальної роботи і соціальної педагогіки

проф. Бриндіков Ю. Л.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Пшеничної Оксани Ігорівни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Міжособистісні стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників»

Керівник кваліфікаційної роботи: Романовська Л.І., доктор педагогічних наук, професор

Затверджено наказом ректора університету від 15 серпня 2023 р. № 30

2. Строк подання студентом роботи на кафедру 10 грудня 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: проєктивна методика «Малюнок дерева»; методика «Капітан корабля»; методика «Два будинки»; авторська анкета для батьків дошкільнят. В дослідженні взяли участь 34 дошкільники середньої та старшої груп Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка» Любарської селищної ради Житомирської області.

4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні аспекти соціалізації дітей дошкільного віку, соціалізація особистості у дошкільному дитинстві, стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників, особливості міжособистісних стосунків дітей в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, висновки до розділу; розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей формування міжособистісних стосунків з ровесниками як чинника соціалізації дошкільників, діагностика особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в закладі дошкільної освіти, структура програми розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками, науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних

навичок дітей, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)
10 рисунків, 1 таблиця.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 09 грудня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) дипломної роботи магістра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 09 грудня 2022 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01 лютого 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу дипломної роботи.	До 01 березня 2023 р.	виконано
4	I розділ дипломної роботи.	До 10 червня 2023 р.	виконано
5	II розділ дипломної роботи.	До 01 листопада 2023 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 20 листопада 2023 р.	виконано
7	Оформлення дипломної роботи.	До 10 грудня 2023 р.	виконано
8	Попередній захист дипломної роботи.	22-23 листопада 2023 р.	виконано
9	Захист дипломної роботи (відповідно графіку)	20-21 грудня 2023 р.	виконано

Здобувач _____ Пшенична О.І.
Керівник роботи _____ Романовська Л.І.

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Міжособистісні стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників»

Здобувач Пшенична Оксана Ігорівна

Керівник Романовська Людмила Іванівна

Кваліфікаційна робота включає 59 сторінок, 10 рисунків, 1 таблиця, перелік джерел посилання складає 60 найменувань.

Ключові слова: соціалізація, дошкільники, міжособистісні стосунки з ровесниками, заклад дошкільної освіти.

Об'єктом дослідження є соціалізація дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є особливості формування міжособистісних стосунків з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників.

За результатами дослідження розроблено програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками та науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей.

Одержані результати можуть бути використані в підготовці соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів.

Дипломник _____ Пшенична О.І.

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 грудня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1 Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві.....	9
1.2 Стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників.....	14
1.3 Особливості міжособистісних стосунків дітей в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.....	18
Висновки до розділу.....	22
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ З РОВЕСНИКАМИ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	25
2.1 Діагностика особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в закладі дошкільної освіти.....	25
2.2 Структура програми розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками.....	40
2.3 Науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей.....	44
Висновки до розділу.....	48
ВИСНОВКИ.....	51
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	53
ДОДАТКИ.....	60
ДОДАТОК А Проективна методика «Малюнок дерева».....	60
ДОДАТОК Б Анкета для батьків дошкільнят.....	69
ДОДАТОК В Програма розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дошкільний вік є початковим етапом формування особистості дитини. У цьому віці дитина починає включатися у важливі сфери суспільного життя, відбувається активний розвиток її пізнавальних здібностей, закладаються передумови її майбутньої навчальної діяльності, розвиваються уміння та навички рольової поведінки. Але найбільш інтенсивного соціального розвитку дитина зазнає у старшому дошкільному віці, який характеризується чотирма рівнями: соціальним, інституціональним, міжособистісним, індивідуальним. Соціалізація старшого дошкільника як результат його соціального розвитку впливає на формування особистості дитини як активного суб'єкта власного життя.

Важливою ланкою соціального інституту неперервної освіти дітей, що найбільшим чином впливає на їх соціалізацію є заклад дошкільної освіти (далі – ЗДО). Метою діяльності ЗДО є ефективне вирішення проблем соціалізації дітей дошкільного віку: надання дітям допомоги в процесі засвоєння соціального досвіду, налагодження соціальних стосунків, реалізації соціальних ролей тощо. Формування конструктивних міжособистісних взаємин дитини з ровесниками в ЗДО сприяє її гармонійній взаємодії з іншими людьми в майбутньому. Саме тому проблема міжособистісних стосунків як чинника соціалізації дошкільників є особливо актуальною на сьогоднішній день.

Про вплив соціального середовища на розвиток особистості дитини та її подальшу соціалізацію зазначали такі дослідники, як: В. Абраменкова, В. Бочарова, С. Васильєва, Н. Гавриш, Н. Голованова, В. Луценко, В. Маршицька, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр.

Ровесницькі стосунки як чинник соціалізації дошкільників розглянуті в наукових дослідженнях М. Айзенбарт, Н. Гавриш, О. Котешової, В. Луценко, А. Пасічніченко, І. Печенко, О. Рейпольської, Л. Якименко.

Проблемі формування міжособистісних стосунків дітей в інклюзивних групах ЗДО присвячені праці О. Гаяш, О. Денисенко, І. Кузави, О. Новак,

Н. Турчан.

Актуальність проблеми дослідження та її практична значущість зумовили вибір теми нашої роботи «Міжособистісні стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників».

Об'єктом дослідження є соціалізація дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є особливості формування міжособистісних стосунків з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників.

Мета дослідження: теоретичне вивчення та емпіричне дослідження особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками як чинник їх соціалізації.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми соціалізації особистості у дошкільному дитинстві.

2. Розглянути міжособистісні стосунки дошкільників з ровесниками як чинника їх соціалізації.

3. Емпіричним шляхом дослідити особливості формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в закладі дошкільної освіти.

4. Розробити програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками.

5. Надати науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей.

У дослідженні було використано наступні **методи:**

1. Теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження).

2. Емпіричні методи (проективна методика «Малюнок дерева»; методика «Капітан корабля»; методика «Два будинки»; авторська анкета для батьків дошкільнят).

3. Методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що у дипломній роботі магістра розроблено програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками та надано науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей.

Одержані результати можуть бути корисними для батьків дошкільників, вихователів ЗДО, практикуючих соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів.

База дослідження: дослідження здійснювалось на базі Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка» Любарської селищної ради Житомирської області. Вибірку склали 34 дошкільники середньої та старшої груп цього закладу.

Апробація результатів дослідження. Результати експериментального дослідження були висвітлені в опублікованій науковій статті: Романовська Л., Пшенична О. "Особливості соціалізації особистості у дошкільному дитинстві" у Збірнику наукових праць студентів та викладачів "Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери" / за ред. Ю.Л. Бриндікова та ін. Вип.2. Хмельницький : 2023. С. 120-125, а також доповідались на II-й Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених "Особистість у фокусі соціогуманітарних. педагогічних та психологічних наук" 26-27 жовтня 2023 року (Полтава-Лубни-Миргород).

Матеріали проведеного дослідження також були презентовані у доповіді на XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції "Формування особистості сучасного фахівця як суб'єкта самотворення в умовах освітнього простору" 30 листопада 2023 року (м. Хмельницький).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (60 позицій), 3 додатків. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки, з них обсяг основного тексту – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві

Зі зміною парадигми з «дорослоцентризму» на «дитиноцентризм», соціально-культурний феномен дитинства як значимий для життя людини віковий період став розглядатися у сучасній науці з різних позицій: психолого-педагогічних, філософських, історичних, соціальних, культурологічних. Новий підхід у трактуванні поняття «дитинство» полягає у тому, що без дитинства соціокультурне ціле у своєму історичному розвитку уявити не можливо. Дитинство як духовне, творче і активне начало постає як підсистема суспільства, а дитина стає не об'єктом виховання та соціалізації, а активним суб'єктом власної життєдіяльності [45].

Розгляду дитинства як соціально-культурного феномену та визначення теоретико-прикладних засад соціалізації дітей присвячені праці вітчизняних дослідників: І. Беха, А. Богущ, Н. Гавриш, В. Кудрявцевої, С. Курінної, А. Мудрика, В. Мухіної, Т. Піроженко, О. Рейпольської та інших.

Так, А. Богущ вважає, що дитинство – це період народження і становлення особистості, пізнання соціуму, відкриття дитиною царини життя в усьому його розмаїтті, з усіма його позитивними і негативними проявами. Також дитинство – це перші кроки в навчанні, перші радощі і розчарування [14].

У сучасному тлумачному словнику поняття «дитинство» трактується як «... початок періоду онтогенезу – від народження до підліткового віку. Головна соціальна функція дитинства полягає в підготовці людини до дорослої самостійної праці; вона визначає специфіку вікової диференціації, тривалість і своєрідність дитинства» [53, с. 95].

Дитинство – це процес підготовки людиною до відтворення майбутнього суспільного досвіду, а також процес фізичного росту, накопичення психічних новоутворень, освоєння соціального простору, сприйняття стосунків у цьому просторі, визначення в ньому свого місця [45, с. 12].

На зміст і характер окремих періодів дитинства впливають соціально-економічні та етнокультурні особливості соціуму, в якому зростає дитина, а також система суспільного виховання. Завдяки різним видам діяльності дитини, які постійно змінюються та визначаються суспільством, відбувається засвоєння дитиною історично сформованих знань і здібностей [53, с. 95].

На жаль, вчені констатують, що сучасний стан дитинства характеризується деформацією змісту дитячої субкультури, а саме: збідненням дитячого фольклору, втратою усних текстів, зміною сюжетно-рольових ігор, відсутністю належної уваги до функціонування дитячих спільнот тощо. Усе це впливає на відчуження дітей від дорослих і однолітків та сприяє появі певного бар'єру між світом дітей і дорослих [45].

Наявні протиріччя і складнощі вимагають розробки дієвих технологій соціально-педагогічної та психологічної підтримки дитини, починаючи з її перших років життя. А це, в свою чергу, передбачає дослідження особливостей взаємодії дитини на ранніх етапах онтогенезу з різними структурами макро- та мікросоціуму задля забезпечення гармонійного та всебічного формування особистості дитини як суб'єкта соціокультурного життя [45].

Соціальний розвиток дитини є водночас і засобом, і результатом, одним з аспектів її соціалізації як процесу інтеріоризації знань, цінностей і норм суспільства.

В. Моргун трактує поняття «соціалізація» як результат виховання людини, що відбувається в процесі її діяльності та спілкування з іншими людьми. Соціалізація є важливим чинником розвитку особистості, зокрема її свідомості та самосвідомості [28].

Соціалізація, на думку М. Фіцули, є процесом інтеграції людини в суспільство, у різноманітні соціальні спільноти шляхом засвоєння нею елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [50].

Механізмами соціалізації є:

- 1) імітація – усвідомлені спроби дитини копіювати і наслідувати поведінку дорослих і друзів;
- 2) ідентифікація – засвоєння дітьми поведінки батьків, соціальних цінностей і норм як власних;
- 3) почуття сорому і провини – негативні механізми соціалізації, що забороняють і придушують деякі моделі поведінки [4].

Як зазначає В. Вербець, соціалізація є тривалим і багатоактним процесом, адже людина постійно розвивається, змінюється. Протягом життя людини змінюються її погляди, уподобання, звички, правила поведінки, статуси і ролі. Тільки шляхом соціалізації людина реалізує себе і свої потреби, налагоджує стосунки з іншими людьми, соціальними інститутами, з суспільством загалом. Усе це дає змогу людині почуватися впевнено в суспільстві. Тому соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування, наступності розвитку [7].

В. Циба зауважує, що агентами соціалізації є сім'я, сусіди, ровесники, вихователі та вчителі, колеги і знайомі, засоби масової інформації, соціальні інститути, референтні групи тощо. Соціалізація відбувається протягом усього життя людини, адже життєві умови постійно змінюються і вона сама теж змінюється. Тому соціалізація людини поділяється на первинну (соціалізація дитини) та вторинну (соціалізація дорослих) [55].

За результатами проведеного емпіричного дослідження І. Д'якова зробила висновок, що процес соціалізації дитини у дошкільному віці напряду залежить від сімейної ситуації, в якій вона виховується, та ставлення до неї з боку батьків і інших членів родини. Значущість внутрішньосімейних стосунків як чинника соціалізації дитини полягає у тому, що особливості

проявів цих стосунків поступово закріплюються в поведінці дитини та стають моделлю взаємовідносин з іншими людьми. Через грубість і байдужість батьків у дитини з'являється відчуття, що чужа людина не буде ставитися до неї краще, ніж батьки. Такі переконання спричиняють й відповідні дії та ставлення дитини до інших. У неї з'являються труднощі у набутті соціальних ролей, цінностей, реалізації соціальних стосунків. Усе це гальмує процес соціалізації дитини [17].

І. Печенко стверджує, що соціалізація особистості в дошкільному дитинстві є пріоритетним напрямом дошкільної освіти, важливим процесом, пролонгованим як у часі, так і в змістовному та операційному аспектах, що дозволяє дитині долучатися до соціокультурного досвіду та опановувати позицію суб'єкта соціального життя [31].

Складна сучасна соціальна реальність в нашій державі впливає на дитину різним чином і тому змінює параметри перебігу її соціалізації. Звідси перед педагогічною наукою постає проблема переосмислення та перегляду засад соціалізації дитини у дошкільному віці [31]. З огляду на це, І. Печенко розглядає соціалізацію дитини в дошкільному віці як процес становлення її дитячої особистості у взаємодії з соціальним оточенням через порівняв входження її в світ соціальних зв'язків, засвоєння соціального досвіду на основі суб'єктивного пізнання суспільства та конструювання образу соціального світу [31, с. 85].

Взаємодія дошкільника із зовнішнім світом відбувається через діяльність, оволодіння способами й засобами дій, що накопичені в суспільному досвіді. Засвоєння дитиною соціального досвіду в подальшому визначає її розвиток як суб'єкта діяльності, а також сприяє накопиченню індивідуального життєвого досвіду, виробленню нових способів та прийомів діяльності [45, с. 20].

Як зауважують дослідники А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Г. Люблінська, І. Печенко, Т. Піроженко, О. Рейпольська, дошкільний вік є початковим етапом формування дитини як

суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання. Значення цього вікового періоду полягає в набутті дитиною знань, умінь, психічних якостей і властивостей, необхідних їй для життя в суспільстві.

Психологи зазначають, що в цей період зростає пізнавальна активність дитини, розвивається її смислова пам'ять, довільна увага, підвищується роль мовлення як у пізнанні оточуючого світу, так і в спілкуванні. Також інтенсивно розвивається особистість дитини, її воля; відбувається становлення її моральних цінностей, форм суспільної поведінки; формуються її мотиви, потреби, самооцінка [45, с. 20].

За умов педагогічно виваженого і цілеспрямованого виховання дошкільника, у нього з'являється «соціальна активність», під якою розуміють здатність дитини включатися до специфічної для даного віку діяльності з розв'язання суспільних завдань та виявляти такий рівень психічної активності, який сприяє становленню соціально значущих рис особистості. Соціальна активність дитини виявляється у її готовності виконувати обов'язки, виявляти ініціативу, брати на себе певну відповідальність і проявляти самостійність [45, с. 20-21].

Завдяки соціалізації дитина набуває соціального досвіду, здійснює власний саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. У розумінні Н. Гавриш та О. Рейпольської, соціальна компетентність – це інтегральна якість особистості, яка складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [45, с. 25].

Отже, дошкільне дитинство є періодом становлення соціального «Я» дитини, формування її «внутрішньої позиції», що породжує потребу зайняти своє місце в суспільному житті і виконувати певну суспільно значиму діяльність. Через засвоєння різноманітних соціальних ролей, дитина починає усвідомлювати себе членом суспільства і носієм суспільно значимої позиції.

З огляду на це, зміст соціалізації дитини визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів на неї, а з іншого – ставленням дитини до цих

впливів, актуалізацією її власного «Я», розкриттям творчого потенціалу. Тому головним критерієм соціалізації виступає не ступінь засвоєння дитиною соціальних норм і правил поведінки, не міра її адаптованості до довкілля шляхом пристосування і конформізму, а ступінь її самостійності, ініціативності, творчості. Завданнями діяльності дорослих, які прагнуть допомогти дитині успішно соціалізуватися до різних життєвих умов є свідоме застосування ефективних способів розв'язання соціальних проблем, здатність до пошуку шляхів виходу з важкого становища [45].

1.2 Стосунки з ровесниками як чинник соціалізації дошкільників

Психологи стверджують, що спілкування є невід'ємною умовою формування особистості. У спілкуванні відбувається процес соціалізації дитини, її становлення, формування ставлення до інших людей тощо. Тому потреба у спілкуванні є однією з первинних потреб людини.

Постійні стрімкі зміни сучасного життя вимагають від дошкільників розвиток низки навичок, формування яких особливо значуще для формування особистості дитини. До цих навичок, перш за все, належить, комунікабельність як уміння дитини спілкуватися з оточуючими, дотримуючись правил і вимог до спілкування [11].

Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми спілкування і формування стосунків дошкільників з ровесниками як чинника їх соціалізації відображені в працях М. Айзенбарт, А. Богуш, Л. Варяниці, Н. Гавриш, О. Денисенко, Т. Захарової, О. Котешової, С. Курінної, В. Луценко, А. Пасічніченко, І. Печенко, І. Рогальської, Л. Якименко та інших.

Загальновідомо, що однією із сфер виявлення індивідуальних якостей та здібностей дитини є дитячий колектив. Як зазначає О. Котешова, для дошкільників спілкування з ровесниками відіграє дуже важливу роль, оскільки допомагає адаптуватися до нових умов, стимулює до розвитку та

соціалізації. Однак іноді ці взаємини можуть бути несприятливими, коли в процесі дитячої взаємодії спостерігаються такі негативні прояви, як: невміння налагоджувати взаємини з оточуючими, агресивність, конфліктність, відчуженість у спілкуванні [23].

На думку Т. Захарової, соціальний розвиток людини є взаємопов'язаним процесом соціалізації та індивідуалізації дошкільника. З одного боку, в дошкільному віці відбувається засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм і способів поведінки у соціумі, а з іншого – розвивається сутнісне «Я» дитини, її індивідуальність та неповторність, здатність ефективно адаптуватися до нових умов постійно змінюваного середовища [18, с. 103].

І. Рогальська вважає, що група однолітків для дошкільника є першою інстанцією, яка формує його власні погляди поза сферою контролю дорослих, та зіставляє соціальні орієнтири дорослих та однолітків. У формі ігрової взаємодії дитина дошкільного віку набуває форм солідарності та зразків партнерської взаємодії. Дослідниця стверджує, що груповий вплив є одним з найважливіших сфер впливу на соціалізацію дитини, її соціальну поведінку, вміння допомагати іншим [40, с. 187].

У своїй колективній монографії А. Богущ, Л. Варяниця, Н. Гавриш, С. Курінна та І. Печенко зазначають, що група однолітків вже на ранніх етапах соціогенезу є не лише носієм дитячої субкультури, а й важливим фактором соціалізації та інкультурації дошкільників, завдяки яким вони засвоюють світорозуміння та поведінку, формують когнітивну, емоційну та поведінкову подібність із представниками цієї культури та відмінність від носіїв інших культур [13].

Авторки додають, що спілкування дошкільника з однолітками є для нього основним «каналом інформації», через який транслюється дитяча субкультура. Ця субкультура презентує і трансформує кожному новому поколінню дітей соціально-культурні здобутки людства. Саме у дитячій

субкультури відбивається все, що було створене спільнотою дітей у кожній конкретній ситуації [13, с. 128].

А. Пасічніченко стверджує, що важливе значення у процесі соціалізації дошкільників належить соціально-психологічним чинникам, пов'язаним з соціальною активністю дітей у різних групах, серед яких найважливішу роль відіграють групи ровесників, зокрема, в дитячому садку та школі. Міжособистісні відносини у цих групах і ставлення дітей одне до одного впливають на особистісний розвиток кожної дитини. У процесі міжособистісного спілкування дітей виробляються навички їх соціальної взаємодії, збільшується кількість соціальних ролей, формується уявлення про власну особистість та свої можливості. Досвід спілкування з ровесниками є для дитини зразком для порівняння з «подібними собі істотами» та основою для набуття навичок колективного життя. Тому дитяче товариство є важливим фактором соціалізації дошкільника [30].

Досліджуючи процес формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності М. Айзенбарт зробила висновок, що через гру діти пізнають світ, готуються до життя в суспільстві, набувають різноманітних практичних навичок. З моменту, коли дитина вперше потрапляє до групи ровесників, наприклад, у ЗДО, її індивідуальний розвиток уже не можна розглядати поза взаєминами з однолітками. Саме на основі досвіду спілкування з ними формуються риси характеру дитини. Щоденна організація спілкування та спільної діяльності дошкільників (особливо – ігрової) в ЗДО надає великі потенційні можливості для розвитку дітей на основі доступних їм норм і правил поведінки.

Навички соціальної поведінки, набуті в ігровій діяльності з однолітками, спонукають дітей до гуманних форм взаємодії та спілкування не лише у грі, але й у реальному житті. Потреба дошкільників у спілкуванні з ровесниками та у спільних іграх, на думку М. Айзенбарт, зумовлює появу дитячого співтовариства, в якому однолітки стають цікавими один одному як

друзі та ігрові партнери. В процесі ігрової діяльності у дітей розвиваються взаємні симпатії і прихильності, міжособистісні відносини тощо [2].

Досить цікавими для нашого дослідження є праці Л. Якименко та В. Луценко, присвячені вивченню особливостей міжособистих відносин в дитячому колективі. Дослідниці зауважують, що в дошкільному віці між дітьми складаються доволі складні відносини ще задовго до того, як їх організує вихователь в процесі сумісної діяльності дітей. Між дітьми починають виникати особисті стосунки, засновані на почуттях симпатії чи антипатії, прихильності чи неприйнятті тощо. А це, в свою чергу, впливає на становлення дитячого колективу та формування його мікроклімату [57].

Також Л. Якименко та В. Луценко з'ясували, що міжособисті стосунки істотно впливають на формування особистості дошкільника. Завдяки таким відносинам дитина вчиться виявляти чуйність, піклуватися про інших, допомогати один одному. Міжособистісні відносини стають основою доброзичливого ставлення до оточуючих, перш за все, до своїх ровесників. Міжособистісні відносини дошкільників з ровесниками гостро ними переживаються, мають різне емоційне забарвлення. Досить часто емоційна напруга в дитячих відносинах значно вища, аніж у спілкуванні дітей з дорослими. Тому й спілкування дошкільників з ровесниками не подібне до спілкування з дорослими. Дослідниці стверджують, що в спілкуванні з однолітками в дітей спостерігається вдесятеро більше яскравих, емоційно забарвлених почуттів, аніж у спілкуванні з дорослими [57].

Здійснивши дослідження особливостей виховання міжособистісних взаємин в системі «дорослий – дитина» старшого дошкільного віку, В. Луценко зробила висновок, що метою функціонування закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) має бути соціальний розвиток особистості кожної дитини, її соціалізація як кінцевий підсумок і водночас компонент педагогічної діяльності. А це, у свою чергу, передбачає:

- створення комфортного соціокультурного середовища в ЗДО;
- відмову від застарілих педагогічних технологій;

– проектування нових видів соціальної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу в ЗДО;

– розробку нових виховних технологій, які б забезпечували формування у дошкільників духовних цінностей як домінуючих у розвитку їх ціннісної системи [26].

В. Луценко також додає, що для забезпечення ефективного педагогічного супроводу соціалізації особистості дошкільника потрібне визнання самоцінності дитинства та врахування сукупності соціальних умов і чинників, що впливають на процес соціалізації малюків. Сучасний розвиток нашого суспільства повинен забезпечити соціальну цінність та підвищення статусу дитинства в Україні, здійснюючи політику дитиноцентризму як основу подальшого розвитку дошкільної освіти в нашій державі [26].

Отже, можемо зробити висновок, що стосунки з ровесниками активізують особистісні якості дошкільника. Завдяки цим стосункам дитина здобуває практику відбору та розвитку якостей, ухвалених певним дитячим співтовариством. В дитини формується гнучкість мислення, здатність пристосуватися до середовища, з'являється впевненість у собі та повага до інших. Тому спілкування з ровесниками та розвиток стосунків з ними є одними з найважливіших чинників соціалізації дитини дошкільного віку.

1.3 Особливості міжособистісних стосунків дітей в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти

На сьогоднішній день реалізація державної політики України щодо формування нової філософії ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення їх прав на отримання якісної освіти, соціалізацію, набуття соціальних навичок і розвиток здібностей відображено в таких нормативно-правових документах, як: «План дій щодо запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах на 2009–2012 рр.»,

«Концепція розвитку інклюзивної освіти», постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», Закон України «Про інклюзивну освіту» та інших.

Так, зокрема, втілення міжнародної практики щодо збільшення кількості закладів освіти з інклюзивним навчанням відображено у наказі Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) «План дій щодо запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах на 2009–2012 рр.» [37].

У «Концепції розвитку інклюзивної освіти» надано визначення поняття «інклюзивне навчання» як комплексного процесу забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у закладах освіти на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [20].

У постанові Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», прийнятої в серпні 2011 року зазначена необхідність надання особистісно-орієнтованих освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в класах інклюзивного навчання закладів освіти з застосуванням типових навчальних планів, програм та підручників, рекомендованих МОН України [38].

В Законі України «Про інклюзивну освіту» визначено право осіб з особливими освітніми потребами на освіту, а також надання їм можливості здобувати освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі безоплатно в державних і комунальних навчальних закладах [36].

Таким чином, можемо спостерігати не лише задокументовані передумови розвитку інклюзивної освіти в Україні, але й реалізацію державної політики щодо створення відповідних умов для виховання, навчання і надання соціальних послуг дітям з особливими освітніми потребами в закладах освіти різних рівнів – дошкільної, середньої, вищої освіти.

Особливості міжособистісних стосунків дітей в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти України стали предметом досліджень вітчизняних науковців: О. Гаяш, І. Кузави, В. Ляпунової, О. Новак, Н. Турчан.

На думку О. Гаяш, однією з найважливіших умов ефективності інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в ЗДО є компетентність їхніх вихователів. Вони повинні враховувати особливості дітей інклюзивної групи та, відповідно, розробляти індивідуальні засоби і методи їхнього розвитку, а також залучати до цього фахівців міждисциплінарних команд [8].

Н. Турчан вважає, що виховання дітей з особливими освітніми потребами має бути спрямоване на їх соціалізацію, що являє собою соціальну орієнтацію та адаптацію. Чинниками соціалізації є: взаємовідносини в сім'ї, в спільноті дітей інклюзивної групи ЗДО. Дослідниця стверджує, що із вступом дошкільника з особливими освітніми потребами до інклюзивної групи ЗДО основна увага фахівців має бути зосереджена на їхній поведінці, спілкуванню з однолітками та вихователями. Саме спілкування дітей в групі допомагає збагатити їхню емоційно-вольову сферу, сформувати морально-етичні риси та особистісні якості. Звідси Н. Турчан наполягає на тому, що вплив на дитину з особливими освітніми потребами спілкування з однолітками з інклюзивної групи є дуже важливим і має бути спрямованим на розкриття і реалізацію їх позитивних якостей [47, с. 67].

Досліджуючи питання міжособистісного спілкування дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти В. Ляпунова з'ясувала, що в дошкільному віці зв'язок дитини з особливими потребами із своєю родиною дуже потужний. На готовність цієї дитини до відвертого і щирого спілкування з однолітками впливає сімейний мікроклімат, тому вихователі інклюзивних груп ЗДО у своїй роботі мають спиратися, перш за все, на родину. Особливо важливою є діяльність вихователів інклюзивних груп ЗДО зі створення єдиного освітнього простору, що спрямований на формування

позитивної самооцінки дітей та корекції станів, які заважають їм вільно спілкуватися з однолітками [27].

Звертаючи увагу на роль сім'ї у соціалізації дітей з особливими освітніми потребами М. Порошенко запропонувала напрями роботи з сім'єю, що спрямовані на налагодження міжособистісного спілкування дітей в інклюзивних групах:

- прийняття дорослими дитини з особливими освітніми потребами та виявлення поваги до неї;
- якнайчастіше схвалення і заохочення, розвиток інтересів дитини;
- актуалізація уваги на її сильних сторонах, а не на вадах;
- виявлення позитивних емоцій у спілкуванні з дитиною [35, с. 98].

У своїх наукових працях, присвячених формуванню толерантній взаємодії дітей в інклюзивних дитячих групах О. Новак приходять до висновку, що основними складовими взаємодії дітей з особливими освітніми потребами з вихователями та однолітками в інклюзивній групі ЗДО є:

- формування взаєморозуміння і раціональної взаємодії усіх членів групи;
- розкриття і розвиток позитивних якостей у всіх членів групи через співпрацю та діалог;
- свобода спілкування дітей, їх рівноправність і глибина особистісного контакту через взаєморозуміння, емпатію тощо .

Авторка наголошує на тому, що саме навчальне середовище ЗДО, особливо якщо воно інклюзивне, відіграє дуже важливу роль у набутті навичок спілкування дітей з особливими освітніми потребами з оточуючими. Завдяки щирій і толерантній співпраці фахівців і вихованців, готовності зрозуміти, прийняти і підтримати один одного, формуються підстави для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами [29].

На підтвердження думок О. Новак, І. Кузава вважає, що створення інклюзивних груп в ЗДО є оптимальним для включення дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище, оскільки у дошкільному віці

формується не лише прийняття дітьми різноманітних особистісних проявів, але й уміння будувати стосунки на основі співпраці, готовності допомогти, підтримати. У процесі міжособистісного спілкування з однолітками розвивається здатність дошкільників з особливими освітніми потребами сприймати, розуміти та оцінювати емоційний стан інших [24].

О. Ферт стверджує, що інклюзивний підхід в освіті забезпечує подолання бар'єрів у спілкуванні та розумінні один одного здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами як у закладі освіти, так і в суспільстві. Учитель (вихователь) виконує соціалізуючу функцію в умовах інклюзії, тому особливе значення має організація занять з дітьми в ігровій формі. Завдяки цьому діти мають змогу не просто засвоїти правила гри, але й інтеріоризувати їх як свої, що дає змогу налагодити міжособистісне спілкування дітей з особливими освітніми потребами зі здоровими дітьми, та сприяти їх ідентифікації [49].

Отже, як бачимо, дослідники звертають увагу на необхідність спілкування і толерантної взаємодії здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах ЗДО. Це формує сприятливе середовище для проявів довіри, готовності до співпраці, щирості, радості, доброзичливості у всіх дітей групи. Також колектив однолітків виконує функцію соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в ЗДО. Основні напрями соціалізації дітей в інклюзивних групах ЗДО відповідають головним сферам їхньої життєдіяльності: пізнавальній, емоційно-вольовій, поведінковій, морально-етичній, міжособистісній.

Висновки до розділу

Отже, здійснивши теоретичний аналіз проблеми соціалізації дитини у дошкільному віці ми з'ясували, що дошкільне дитинство є періодом становлення соціального «Я» дитини, формування її «внутрішньої позиції», що породжує потребу зайняти своє місце в суспільному житті і виконувати

певну діяльність. Через засвоєння низки соціальних ролей, дитина починає усвідомлювати себе членом суспільства і носієм суспільно значимої позиції.

Тому соціалізація дитини дошкільного віку визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів на неї, а з іншого – ставленням дитини до цих впливів, актуалізацією її власного «Я», розкриттям творчого потенціалу. Головним критерієм соціалізації виступає не ступінь засвоєння дитиною соціальних норм і правил поведінки, не міра її адаптованості до довкілля шляхом пристосування і конформізму, а ступінь її самостійності, ініціативності, творчості.

Група однолітків для дошкільника є першою інстанцією, яка формує його власні погляди поза сферою контролю дорослих, та зіставляє соціальні орієнтири дорослих і однолітків. У формі ігрової взаємодії дитина дошкільного віку набуває форм солідарності та зразків партнерської взаємодії, тому груповий вплив є одним з найважливіших у соціалізації дитини.

Навички соціальної поведінки, набуті в ігровій діяльності з однолітками, спонукають дітей до гуманних форм взаємодії та спілкування не лише у грі, але й у реальному житті. Потреба дошкільників у спілкуванні з ровесниками та у спільних іграх зумовлює появу дитячого співтовариства, в якому однолітки стають цікавими один одному як друзі та ігрові партнери. В процесі ігрової діяльності у дітей розвиваються взаємні симпатії і прихильності, міжособистісні стосунки тощо.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства постає необхідність у формуванні толерантної взаємодії та міжособистісному спілкуванні здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах ЗДО. На думку науковців і практиків, це сприяє формуванню сприятливого середовища для розвитку у дітей довіри, готовності до співпраці, щирості, радості, доброзичливості. Вплив на дитину з особливими освітніми потребами спілкування з однолітками в інклюзивних групах є дуже важливим і має бути спрямованим на розкриття і реалізацію позитивних

якостей дітей, розвиток у них здатності сприймати, розуміти та оцінювати емоційний стан інших. Усе це формує підстави для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ З РОВЕСНИКАМИ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1 Діагностика особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в закладі дошкільної освіти

У першому розділі роботи ми розглянули теоретичні аспекти соціалізації дітей дошкільного віку, а також охарактеризували міжособистісні стосунки дошкільників з ровесниками як чинника їх соціалізації. Другий розділ нашої роботи присвячений емпіричному дослідженню особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в ЗДО. З цією метою були використані наступні методи та методики:

- проєктивна методика «Малюнок дерева»;
- методика «Капітан корабля»;
- методика «Два будинки»;
- Анкета для батьків дошкільнят.

Дослідження здійснювалось на базі Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка» Любарської селищної ради Житомирської області. Вибірку склали 34 дошкільники середньої та старшої груп цього закладу.

Перш, ніж розглянемо результати проведеного емпіричного дослідження, варто ознайомитися з методами та методиками, застосованими у ньому.

Метою *проєктивної методики «Малюнок дерева»* є виявлення особистісних особливостей дитини. Дана методика розглядається у проєктивній психодіагностиці як автопортрет дитини, у якому цілісно

відображається ставлення її до себе, самооцінка, характер взаємовідносин з оточенням, а також її особистісні якості [12].

Обладнання до методики: аркуш паперу формату А-4. Аркуш кладуть перед дитиною вертикально. Щоб не вплинути на розміщення малюнку на аркуші, підписувати його слід після закінчення роботи. Вибір, чим малювати (ручкою, простим олівцем, кольоровими олівцями, фломастерами) дитина робить сама.

Інструкція, яка надається дитині: «Намалюй дерево, яке тобі подобається». Ніяких інших додаткових пояснень або рекомендацій давати не потрібно.

Інтерпретація результатів методики «Малюнок дерева» наведена у Додатку А.

Методика «Капітан корабля» має на меті діагностувати міжособистісні стосунки дошкільнят у групі однолітків. Методика дає змогу також оцінити рівень комфорту дітей у взаємовідносинах, комунікативні уміння дітей, а також задоволеність дитини спілкуванням з однолітками, рівень статусу її в групі тощо.

Хід дослідження: під час індивідуальної бесіди дитині показують малюнок корабля і ставлять такі запитання:

- 1) Якби ти був(ла) капітаном корабля, кого з групи ти взяв(ла) би собі в помічники, коли вирушив(ла) би в далеку подорож?
- 2) Кого запросив(ла) би на корабель як гостей?
- 3) Кого нізащо не взяв(ла) би із собою в плавання?
- 4) Хто ще залишився на березі?

Аналіз результатів методики:

У результаті проведеної бесіди кожна дитина в групі отримує певну суму позитивних і негативних виборів з боку своїх однолітків, що дає змогу виявити її становище в групі (соціометричний статус). На підставі даних можна оцінити рівень ставлення дітей до кожного однолітка за такими балами:

Від 20 до 10 балів – відкидання (ізолянти);

Від 9 до 0 балів – ігнорування (не помічені);

Від 1 до 10 балів – дружба (лідери);

Від 11 до 20 балів – перевага («зірки» групи) [39].

Методика «Два будинки» має на меті визначити ставлення дитини до окремих людей з її оточення (членів сім'ї, вихователів, братів, сестер, друзів).

Обладнання до методики: аркуш білого паперу, червоний і чорний фломастери.

Процедура проведення: Психолог ненав'язливо розпитує дитину про її дім: «А в якому будинку ти живеш? Добре, а давай побудуємо для тебе інший, чудовий і дуже гарний будиночок» і малює на аркуші паперу будиночок червоним фломастером. У процесі малювання потрібно постійно підкреслювати привабливість червоного будиночка.

Психолог пропонує дитині: «Ну, тепер нам потрібно заселити цей прекрасний будиночок. Першим його жителем будеш, звичайно, ти, адже ми його для тебе побудували». Психолог записує поруч з будиночком ім'я дитини. «А хто ще буде жити в цьому будинку? Ти можеш поселити у ньому кого хочеш, і тих, хто зараз живе з тобою і тих, хто живе в іншому місці. Кого хочеш поселити?»

Ім'я кожного «нового мешканця» будиночка психолог записує під ім'ям дитини та дуже м'яко цікавиться тим, хто це.

Коли в будиночку з'являться 2-3 жителі, психолог малює поруч чорний будиночок і каже: «Хтось, напевно, не буде жити з тобою в червоному будиночку, їм теж потрібно десь жити. Давай поселимо їх в будиночок, який буде стояти поруч». Важливе уточнення – чорний будинок ні як не характеризується перед дитиною і не описується! Це просто сусідній будиночок і він не гірший, ніж червоний!

Якщо дитина не заселяє чорний будиночок, психолог її ненав'язливо до цього спонукає: «Невже будиночок так і буде стояти порожній?»

Коли будиночки вже заселені, потрібно запитати про того, кого забули. Потім психолог говорить: «Давай подивимося, можливо, хтось із сусіднього будиночка хоче переїхати в червоний будиночок жити. Як ти думаєш хто це?». Стрілочками на аркуші паперу позначається «переїзд».

Далі психолог говорить: «Можливо, з червоного будиночка хтось хоче переїхати?» І знову психолог позначає стрілочками «переїзд».

Інтерпретація результатів методики досить легка. Висновки робляться безпосередньо: в червоному будиночку живуть люди, яким дитина симпатизує, а мешканців чорного будиночка дитина цурається і психологічно відмежовується. При переселенні «мешканців» з одного будинку в інший треба враховувати пояснення самої дитини. Найважливіше значення має те, куди дитина «поселила» своїх батьків, братів, сестер. Важливим також є й те, в якому будиночку перебуває вихователь, а також чи присутні в червоному будиночку однолітки дитини [12].

Анкета для батьків дошкільнят є авторською. Ми розробили її з метою виявлення батьківського ставлення до своїх дітей. На основі отримання додаткової інформації від батьків про те, які уподобання, страхи й переживання є в дитини, які методи виховання використовують батьки та яку позицію дитина займає в сім'ї та групі дитсадка, ми можемо зрозуміти механізми та чинники соціалізації дошкільників.

Анкета складається з 18 питань, на які батьки мають відповісти шляхом обрання запропонованого варіанту відповіді або написання власної відповіді. Авторська анкета представлена у Додатку Б.

Отже, ми розглянули методи та методики, що були застосовані у нашому емпіричному дослідженні, а тепер перейдемо до характеристики результатів проведеного дослідження.

Першою у нашому дослідженні була використана *проективна методика «Малюнок дерева»*, метою якої стало виявлення особистісних особливостей дошкільників. У методиці виокремлюють такі симптомокомплекси, як:

1. Інтелектуальний та емоційний розвиток дитини.
2. Відчуття дитиною власної цінності та значущості.
3. Особистісний потенціал дитини.
4. Інфантильність-дорослість.
5. Стосунки з людьми.
6. Енергетичний потенціал дитини.
7. Потреба у спілкуванні.
8. Авторитет близьких.

Розглянемо результати дослідження по кожному з виокремлених симптомокомплексів.

Результати вивчення інтелектуального та емоційного розвитку дошкільників відображені на рисунку 2.1.

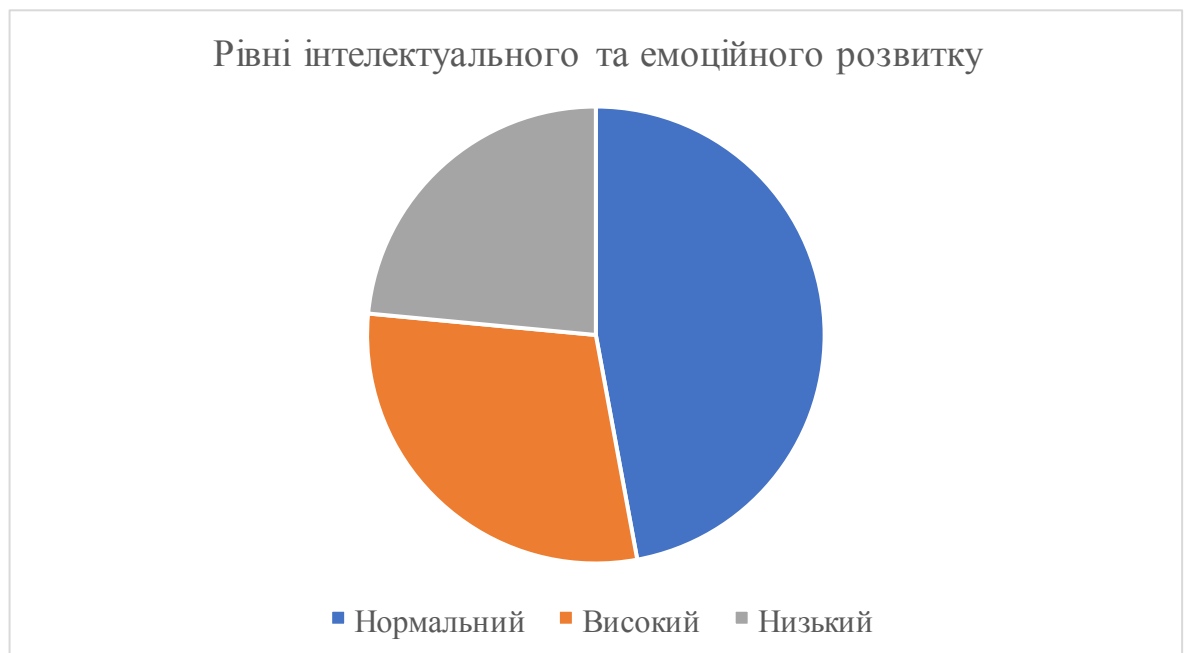

Рисунок 2.1 – Рівні інтелектуального та емоційного розвитку дошкільників (у %)

Як бачимо, у дошкільників переважає нормальний рівень інтелектуального та емоційного розвитку (47,1%), що свідчить про адекватне та реалістичне сприйняття ними дійсності. У 23,5% дітей виявлено низький

рівень розвитку, що говорить про їхню емоційну пригніченість, низьку оригінальність мислення і, можливо, проблеми з пам'яттю.

Результати дослідження особливостей відчуття дитиною власної цінності та значущості представлені на рисунку 2.2.

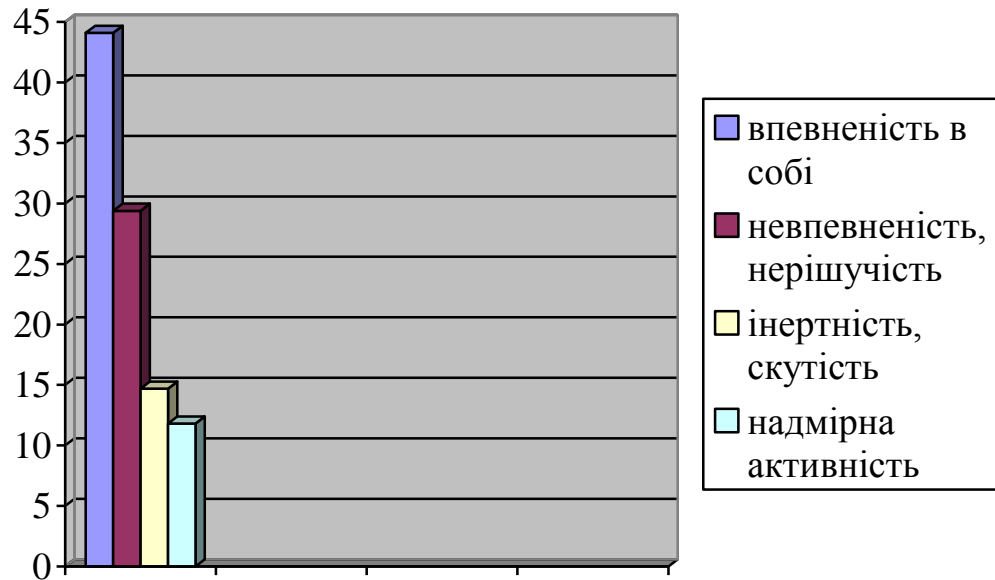

Рисунок 2.2 – Результати дослідження відчуття дитиною власної цінності та значущості (у %)

Як видно з рис. 2.2, переважна більшість дошкільників (44,1%) є впевненими в собі, відчувають повноту життя, енергійність, активність, адже зображення дерева на малюнках є типовими для їхнього віку. В той же час 29,4% дошкільнят відчувають неувпевненість у собі, власну незначущість, непотрібність. Занадто дрібне зображення дерева на малюнку виявлено у 14,7% дітей, що свідчить про їхню перевтому, скутість, інертність. Натомість, занадто великі розміри дерева вказують на надмірну активність у 11,8% дошкільнят.

Результати дослідження особливостей особистісного потенціалу дітей відображені на рисунку 2.3.

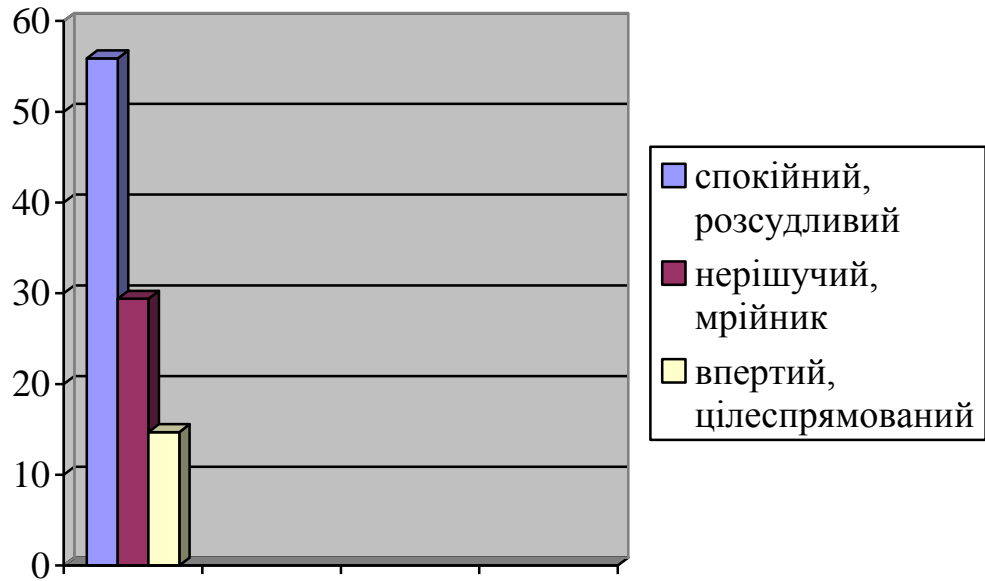

Рисунок 2.3 – Результати дослідження особистісного потенціалу дошкільників (у %)

З рис. 2.3 видно, що 55,9% дітей є спокійними, впевненими, розсудливими, а 29,4% дітей проявили себе мрійниками, не дуже рішучими. Цілеспрямованими, упертими показали себе 14,7% досліджуваних.

Наступні результати дослідження представлено на рисунку 2.4.

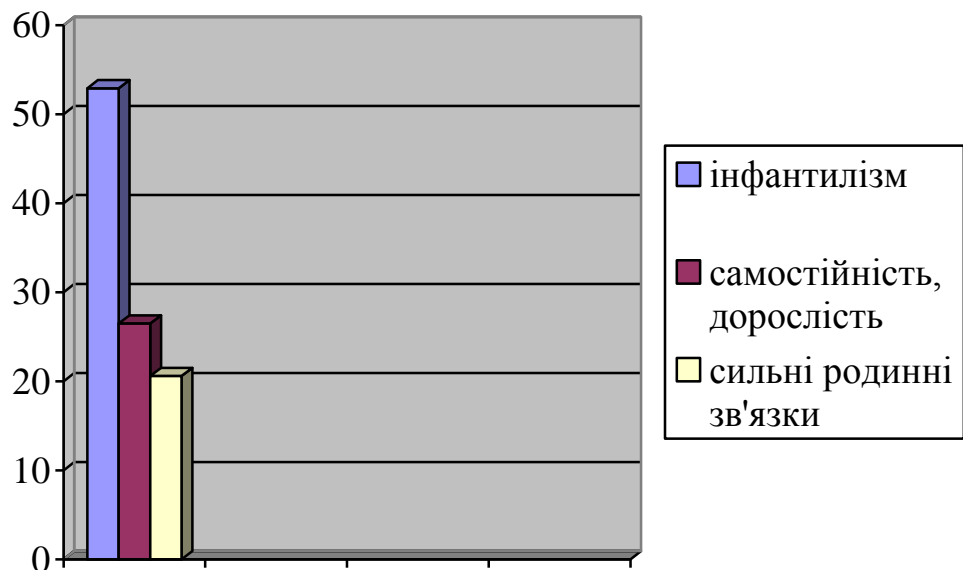

Рисунок 2.4 – Результати дослідження рис інфантилізму та дорослості (у %)

Дані, наведені на рис. 2.4 показують, що дошкільники є інфантильними, зберігають ще установки та манери поведінки, властиві молодшим дітям. У 26,5% дітей наявна зайва дорослість, яка властива самостійним, незалежним дітям, адже в родині їм доводиться піклуватися про молодших братиків чи сестричок. У 20,6% дошкільників виявлені значні родинні зв'язки з членами сім'ї.

Результати дослідження особливостей стосунків дошкільників з оточуючими людьми наведені на рисунку 2.5.

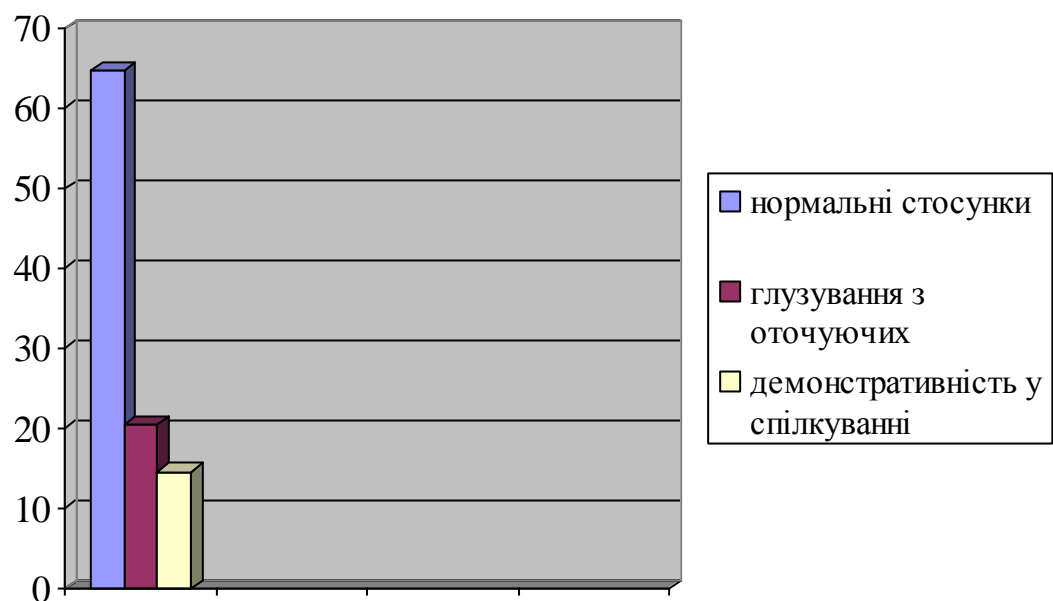

Рисунок 2.5 – Результати дослідження особливостей стосунків дошкільників з оточуючими людьми (у %)

Досить цікавими були зображення самих дерев на малюнках дітей. Так, листяні дерева намалювала більшість дітей (64,7%), що говорить про звичайні, нормальні стосунки з людьми. 20,6% дошкільників намалювали хвойні дерева, що свідчить про їхні «колючі» взаємини з людьми (глузування і т.ін.). А 14,7% дітей намалювали пальму в якості дерева, що вказує на їхню демонстративність у спілкуванні.

Результати дослідження енергетичного потенціалу у дітей представлені на рисунку 2.6.

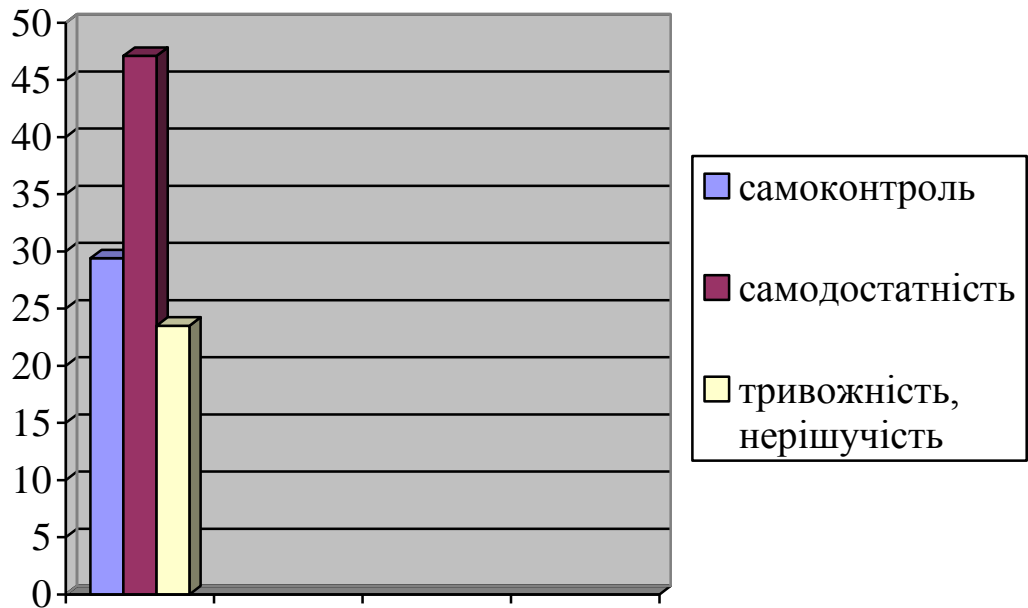

Рисунок 2.6 – Результати дослідження енергетичного потенціалу у дітей (у %)

Про енергетичний потенціал дошкільників говорить малюнок крони дерева. У 29,4% малюнків дітей крона схожа на хмару, що це свідчить про високий рівень самоконтролю дітей, обережність у справах. Крона-круг зображена на малюнках 47,1% дітей, що вказує на їхню спокійність, самодостатність. Крона з «каракулями» чи заштрихована наявна у 23,5% малюнків дітей та свідчить про їхню тривожність, напруженість, невміння зосередитися, нерішучість.

Результати дослідження потреби у спілкуванні дітей представлені на рисунку 2.7.

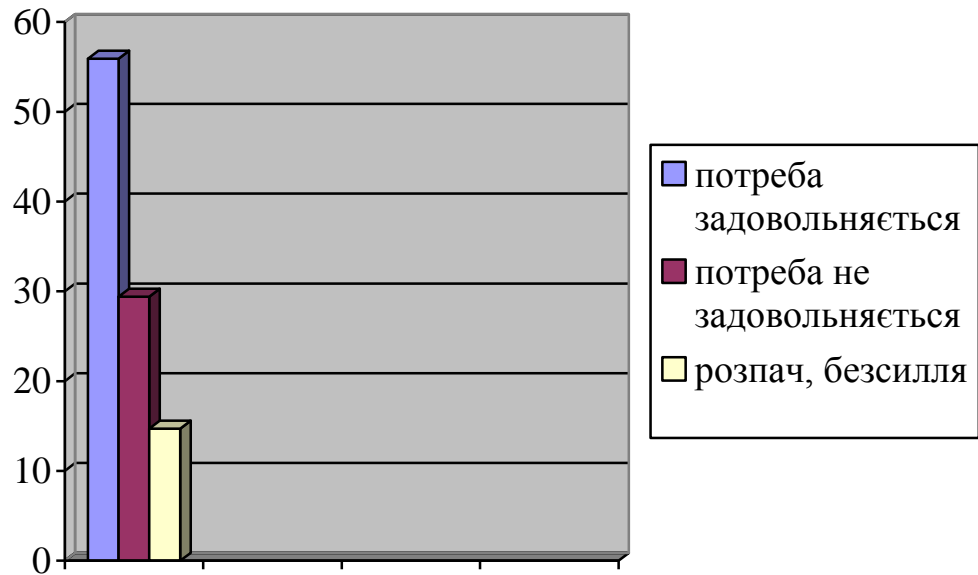

Рисунок 2.7 – Результати дослідження потреби у спілкуванні дошкільників (у %)

Про особливості потреб дітей у спілкуванні свідчить наявність листя на дереві. У 55,9% дошкільників потреба у спілкуванні задовольняється, бо листя чітко промальоване. На малюнках 29,4% дітей відсутнє листя на деревах, що говорить незадоволену потребу у спілкуванні. Падаюче листя зображене на малюнках 14,7% дітей і це ознака відчуття себе покинутими.

Результати дослідження авторитету для дітей свідчить рисунок 2.8.

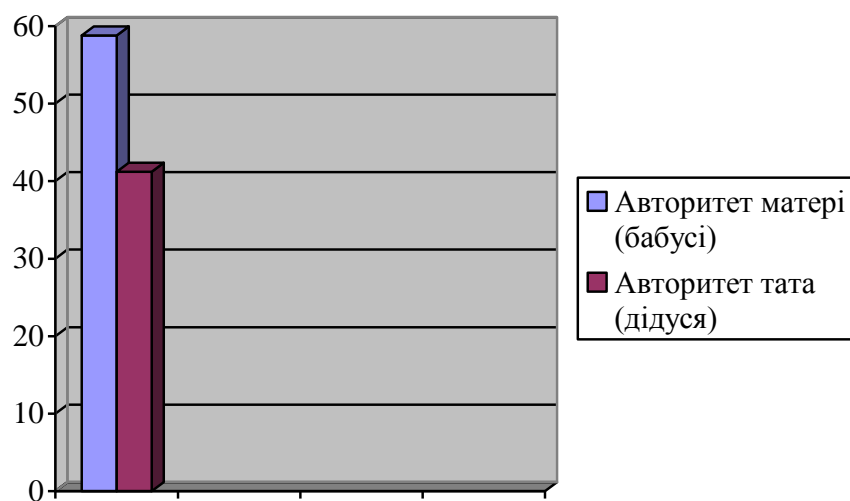

Рисунок 2.8 – Результати дослідження авторитету рідних людей для дітей (у %)

Як видно з рис. 2.8, для більшості дошкільників (58,8%) характерний авторитет матері (бабусі). А для 41,2% дітей важливий авторитет батька (дідуся).

Отже, отримані дані діагностичного дослідження за проективною методикою «Малюнок дерева» показали, що у дошкільників переважає нормальний рівень інтелектуального та емоційного розвитку; вони є впевненими в собі, відчують повноту життя, енергійність, активність; діти зберігають ще установки та манери поведінки, властиві молодшим дітям, тобто інфантилізм; у них звичайні, нормальні стосунки з людьми і потреба у спілкуванні повністю задовольняється.

За допомогою *методики «Капітан корабля»* ми діагностували особливості міжособистісних стосунків дошкільників у групі однолітків та з'ясували, що половина дітей (50%) характеризуються дружніми відносинами зі своїми ровесниками; 20,6% дітей відчують певні переваги серед однолітків («зірки» груп); 14,7% дітей залишаються непоміченими серед однолітків та 14,7% дітей взагалі відчують себе відкинутими «ізолянтами».

Рисунок 2.9 – Результати дослідження особливостей міжособистісних стосунків дошкільників у групі однолітків (у %)

Отже, як бачимо з рисунку 2.9, рівень емоційного комфорту та статусу в групі деяких дітей є досить низьким, що потребує особливої уваги з боку вихователів, спеціалістів ЗДО, батьків.

Досить цікавими для нашого емпіричного дослідження виявилися результати проведеної методики «Два будинки», яка має на меті визначити ставлення дитини до окремих людей з її оточення (членів сім'ї, вихователів, братів, сестер, друзів). Ми з'ясували, що 24 дитини (70,6%) надали перевагу червоному будиночку, в який «поселили» своїх рідних (батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь), вихователів, друзів, однолітків. В той час, як 10 дітей (29,4%) в чорний будиночок «поселили» вихователів, однолітків з груп, декого з рідних людей. Ці дані свідчать про те, що 29,4% дошкільників відчувають дискомфорт як у садочку серед однолітків, так і вдома серед рідних людей.

На рисунку 2.10 представлені результати проведеної методики «Два будинки» серед 34 дошкільників.

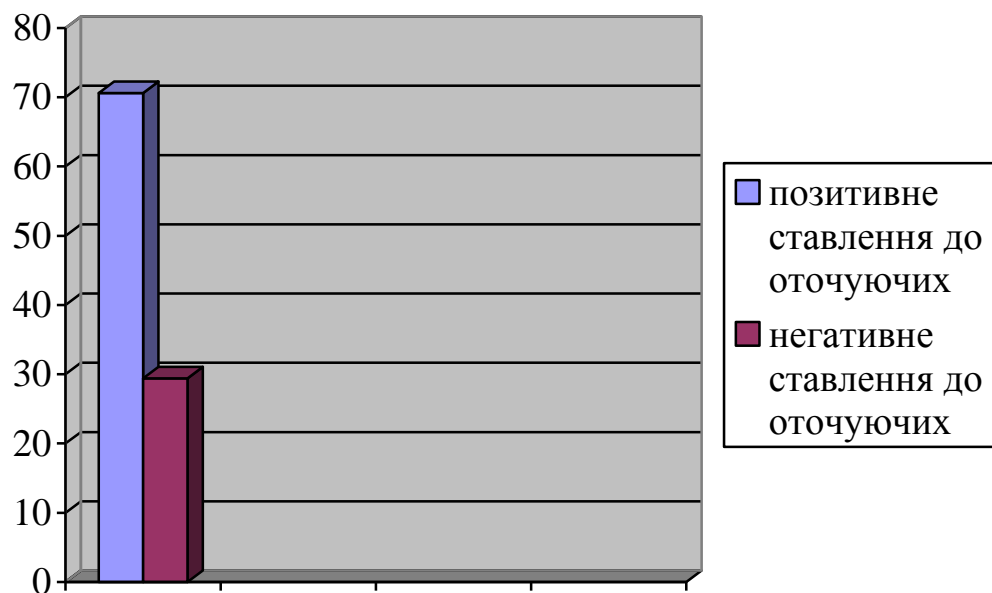

Рисунок 2.10 – Результати дослідження особливостей ставлення дошкільників до оточуючих людей (у %)

З метою виявлення батьківського ставлення до своїх дітей ми розробили та апробували авторську *Анкету для батьків дошкільнят*. На

основі отримання додаткової інформації від батьків про те, які уподобання, страхи й переживання є в дитини, які методи виховання використовують батьки та яку позицію дитина займає в сім'ї і в групі однолітків, ми прагнули не лише зрозуміти те, які чинники впливають на соціалізації дітей, але й те, чи підтвердилися результати проведеного діагностичного дослідження серед цих дітей.

У анкетуванні взяли участь 30 батьків дошкільнят. Анкета складалася з 18 питань.

На перше питання анкети «Як ласкаво називаєте дитину вдома?» більшість батьків (80%) відповіли, що в дитини є власне ласкаве ім'я, яким її називають вдома, а 20% батьків відповіли, що такого імені в дитини немає.

На друге питання анкети про те, чи є в дитини власні захоплення батьки відповіли наступним чином: дитина захоплюється малюванням, конструюванням, ліпленням тощо – 46,7% відповідей; дитина нічим не захоплюється – 23,3% відповідей; дитина захоплюється лише гаджетами (планшет, смартфон, комп'ютер) – 30% відповідей батьків.

На третє питання анкети «Чи боїться чогось Ваша дитина? З чим це пов'язано?» більшість батьків (83,3%) відповіли, що їхні діти бояться темряви, висоти, залишатися на самоті вдома, лікарів і медичні маніпуляції; 16,7% батьків відповіли, що їхні діти нічого не бояться.

На четверте питання анкети «Хто ще крім батьків виховує дитину?» більшість опитаних (70%) відповіли, що лише батьки самі виховують своїх дітей; 30% батьків зазначили, що вихованням дітей займаються також бабусі і дідусі.

Наступне питання анкети було дотичним до попереднього і стосувалося того, кого в сім'ї дитина слухається. Відповіді батьків розподілилися наступним чином: тата – 36,6%; маму – 26,7%; бабусю – 16,7%; дідуся – 10%; старшого брата чи сестру – 10%.

На питання анкети «Які ігри та іграшки полюбляє Ваша дитина?» відповіді батьків розподілилися таким чином: рухливі – 70%; настольні ігри, пазли чи конструювання – 20%; ігри в гаджетах – 10%.

На наступне питання анкети «Які навички самообслуговування є у дитини?» більшість батьків відповіли, що цими навичками є самостійне одягання, уміння самостійно їсти та ходити до туалету – 80% опитаних; 20% батьків не змогли відповісти на це питання, вказуючи на те, що їхні діти мають низький рівень таких навичок і не здатні ще самі себе обслуговувати.

На восьме питання «Чи дотримується дитина режиму дня?» більшість батьків (70%) дали стверджувальну відповідь «Так», а 30% батьків зазначили, що їхнім дітям важко дотримуватися чіткого режиму дня.

На питання анкети «Що Вам найбільше подобається у Вашій дитині?» відповіді батьків розподілилися таким чином: зосередженість на справі, бажання досягати успіху – 36,6%; сміливість, рухливість, самостійність – 26,7%; щирість, доброта, позитивне сприйняття дійсності – 16,7%; дитяча безпосередність, спокійний характер – 10%; дружелюбність, комунікабельність – 10%.

На десяте питання анкети «Що Вас найбільше турбує у дитині?» більшість батьків (83,3%) вказали на наявні хронічні чи успадковані хвороби дитини і все, що з цим пов'язано; 16,7% батьків відповіли, що турбуються за майбутнє своїх дітей (мир, матеріальний добробут, успіхи в школі тощо).

Наступне питання анкети було дотичним до попереднього і стосувалося того, які риси своєї дитини батьки хотіли б змінити. Більшість батьків (70%) вказали на такі риси, як: впертість, лінощі, неуважність, дратівливість, несамоствійність, неслухняність. А 30% батьків навпаки хотіли б змінити такі риси дитини, як сором'язливість, відстороненість, невміння взаємодіяти з оточуючими.

На питання анкети «Які методи у виховній роботі Ви використовуєте частіше за все?» відповіді батьків були такими: вимогливість – 46,7%

опитаних; переконання – 23,3% батьків; заохочення – 30% відповідей батьків.

На наступне питання анкети «Якою б Ви хотіли бачити свою дитину через кілька років?» переважна більшість батьків (70%) відповіли – здоровою, щасливою і в мирному житті; 20% батьків відповіли – успішною, заможною; 10% батьків не змогли відповісти на це питання.

На питання анкети «Чи задоволені Ви роботою садка?» 80% батьків дали стверджувальну відповідь «Так» і 20% опитаних – «Ні, не задоволені».

На наступне питання анкети «Яку участь бере дитина у житті групи?» відповіді батьків були такими: бере участь у дитячих виставах, концертах, інших урочистих заходах – 36,6%; малює малюнки, робить саморобки з різних матеріалів – 26,7%; виступає з декламуванням віршів, співає сольні пісні – 16,7%; не бажає брати жодної участі у заходах – 20%.

На питання анкети «Які побажання до майбутньої роботи садка?» переважна більшість батьків (80%) зазначили, що робота садка їм до вподоби і особливих зауважень і побажань у них немає; 20% батьків зауважили, що в роботі садка їм не вистачає індивідуального підходу до дітей.

На останнє питання анкети «Ваші пропозиції щодо поліпшення роботи вихователів та дошкільного закладу» усі батьки бажали миру, матеріального добробуту і спокійного майбутнього розвитку цього дошкільного закладу.

Отже, аналізуючи відповіді батьків дошкільників на розроблену нами авторську анкету можемо зробити висновок про те, що переважна більшість батьків позитивно оцінюють своїх дітей, їхні уподобання і захоплення, уміння і навички, особистісні якості, статус у групі однолітків дошкільного закладу. Але, на жаль, деякі батьки мають страхи й переживання щодо того, що їхні діти почувуються самотніми в групі однолітків, не беруть участі у дитячих заходах, не вміють взаємодіяти з оточуючими, бажають залишатися відстороненими і непомітними, не мають розвинених навичок самообслуговування тощо.

Усе це потребує застосування відповідних форм і методів роботи вихователів і спеціалістів дитячого садочка щодо покращення процесу соціалізації дошкільників. Одним з цих методів, на нашу думку, є розробка і впровадження програми розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками.

2.2 Структура програми розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками

За результатами проведеного емпіричного дослідження серед 34 дошкільнят Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка» та їх батьків ми розробили авторську програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками.

Зауважимо, що в дошкільному дитинстві для дітей дуже важливо навчитися взаємодіяти з однолітками. Ці навички мають важливе значення для їх соціальної адаптації та подальшого соціалізації. У дитячому садку дитина здобуває соціальні навички і вчиться практикувати їх у ході рольових ігор. Також дошкільник навчається тому, як поводити себе в різних соціальних ситуаціях, як ініціювати гру з ровесниками, ставити питання і підтримувати однолітків і завдяки цьому отримує досвід позитивної взаємодії з однолітками. А вихователі забезпечують таку взаємодію і надають можливості для гри.

Розвиток навичок конструктивної міжособистісної комунікації допомагає дітям заводити друзів і легко адаптуватися в компанії однолітків. Це стає дуже важливим, коли дитина йде в школу.

Мета програми – розвиток міжособистісної взаємодії дошкільників з ровесниками.

Завдання програми:

- розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою рухливих ігор;
- корекція емоційно-вольової сфери дошкільників;
- створення позитивного настрою і дружніх відносин дошкільників з ровесниками;
- формування сприятливого психологічного мікроклімату в групах дошкільників.

Програма складається з чотирьох занять, тривалістю від 1 до 1,5 години.

Перше заняття – *розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою рухливих ігор* спрямований на формування зв'язного мовлення у дітей, високого рівня їх мовленнєвої культури та граматичної компетентності, удосконалення діяльності психічних процесів, що спонукають дитину до самостійної творчої діяльності. За допомогою участі в рухливих іграх вони вчаться підкорювати свої інтереси інтересам колективу, спільними зусиллями досягати поставлених цілей, отримувати позитивні емоції, задоволення, розвивати власну життєрадісність, соціальну активність тощо. Також рухливі ігри впливають на формування морально-вольових якостей дошкільників, допомагають їм збагатити свої уявлення про оточуючий світ, різні явища природи, розширюють їхній кругозір. Особливістю рухливих ігор є постійна взаємодія гравців, змагання та ігрова співпраця, зміна ігрових умов тощо. Тому розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою рухливих ігор здійснюється шляхом проведення таких ігор, як: «Чаплі та жабки», «Бджола та квіти», «Козачок», «Діти і вовк», «Дід Мороз», «Їжак і миші», «Бджілки», «Козлик».

Друге заняття – *корекція емоційно-вольової сфери дошкільників* передбачає в ігровій формі розвиток усвідомленого сприйняття та розуміння дитиною своїх емоцій і взаємовідносин, формування її соціально-особистісної компетентності та забезпечення всебічного гармонійного розвитку її особистості. Розуміння дошкільником своїх емоцій та почуттів є

дуже важливим для становлення його як особистості. За допомогою ігор і вправ дитина розвиває власну сферу спілкування та навчається умінням співпрацювати і дружити. Корекції емоційно-вольової сфери дошкільників сприяють такі ігри і вправи, як: гра «Три характери», гра «Назви почуття», гра «Вгадай, що я відчув», гра «Мішечок злості», вправа «Вгадай емоцію», гра «Знайди м'яч», вправа «Тигр на полюванні», гра «Мімічна гімнастика», гра «Крижинки», вправа «Чарівний обруч», гра «Малюємо емоції пальцями».

Третє заняття – *створення позитивного настрою і дружніх відносин дошкільників з ровесниками* має на меті засвоєння дітьми правил взаємодії з ровесниками за допомогою позитивних форм спілкування з ними і турботливому ставленні до них. Загалом дружні відносини трактуються нами як безкорисливі особисті взаємовідносини, засновані на довірі, симпатії, щирості, спільних інтересах і захопленнях. Цьому, на нашу думку, сприяють такі ігри, як: гра «Клубочок», гра «Посварились-помирились», гра «Паровозок», сюжетно-рольова гра «Будівництво міста», гра «Жучок», гра «Хоровод».

Четверте заняття – *формування сприятливого психологічного мікроклімату в групах дошкільників* має на меті не лише покращення емоційно-психологічного настрою дітей, але й вчасне виявлення змін у поведінці і внутрішніх психічних станах дітей. Дитячий колектив є могутнім засобом формування особистості кожної дитини, але лише тоді, коли психологічний клімат в ньому комфортний, безконфліктний.

Психологічний клімат є дуже важливим у вихованні та гармонійному розвитку особистості дошкільника, значною мірою зумовлює розвиток його особистісних властивостей та побудову конструктивних взаємостосунків з ровесниками. З цією метою ми пропонуємо використовувати такі вправи та ігри, як: вправа «Скрізь скло», вправа «Подарунок», гра «Австралійський дощ», вправа «Повітряні кулі», вправа «Коло».

Структура програми розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Програма розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками

Заняття	Вид роботи	Час
Заняття 1	Привітання	5 хв
	Гра «Чаплі та жабки»	10 хв
	Гра «Бджола та квіти»	10 хв
	Гра «Козачок»	10 хв
	Гра «Діти і вовк»	10 хв
	Гра «Дід Мороз»	10 хв
	Гра «Їжак і миші»	10 хв
	Гра «Бджілки»	10 хв
	Гра «Козлик»	10 хв
	Завершення заняття	5 хв
Заняття 2	Привітання	5 хв
	Гра «Три характери»	10 хв
	Гра «Назви почуття»	5 хв
	Гра «Вгадай, що я відчув»	5 хв
	Гра «Мішечок злості»	5 хв
	Вправа «Вгадай емоцію»	5 хв
	Гра «Знайди м'яч»	5 хв
	Вправа «Тигр на полюванні»	10 хв
	Гра «Мімічна гімнастика»	5 хв
	Гра «Крижинки»	5 хв
	Вправа «Чарівний обруч»	10 хв
	Гра «Малюємо емоції пальцями»	10 хв
	Завершення заняття	5 хв

Кінець таблиці 2.1

Заняття 3	Привітання	5 хв
	Гра «Клубочок»	10 хв
	Гра «Посварились-помирились»	10 хв
	Гра «Паровозок»	10 хв
	Сюжетно-рольова гра «Будівництво міста»	10 хв
		10 хв
	Гра «Жучок»	10 хв
	Гра «Хоровод»	10 хв
Завершення заняття	5 хв	
Заняття 4	Привітання	5 хв
	Вправа «Скрізь скло»	10 хв
	Вправа «Подарунок»	15 хв
	Гра «Австралійський дощ»	10 хв
	Вправа «Повітряні кулі»	5 хв
	Вправа «Коло»	10 хв
	Завершення заняття	5 хв

Детальний опис вправ, рухливих та сюжетно-рольових ігор, що використовувалися у нашій програмі розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками наведений у Додатку В.

2.3 Науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей

У навчально-методичному посібнику «Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та

подолання поведінкових розладів» авторів Н. Компанець та Л. Коваль-Бардаш стверджується, що здатність дошкільників до вербального та невербального спілкування складається з уміння та бажання взаємодіяти з іншими людьми для обміну своїми думками і почуттями. З огляду на це, дослідниці розробили наступні *поради батькам, як краще реагувати на спроби комунікації дитини*:

1. *Реагуйте на жести, погляди та звуки дитини.* Коли дитина тягнеться до вас, щоб ви взяли її на руки чи обійняли, виконайте її бажання, поцілуйте та прокоментуйте це простими словами: «Хочеш на ручки?», «Хочеш, щоб я тебе обійняла?». Коли дитина дивиться на вас, установіть з нею зоровий контакт і теж порозмовляйте. Такі дії дадуть їй зрозуміти, що її спроби є важливими для вас, а, отже, вони будуть стимулювати її продовжувати розвивати навички спілкування.

2. *Розмовляйте та вислуховуйте свою дитину.* Коли ви розмовляєте з дитиною, дайте їй час на те, щоб сформулювати свою думку та встановіть зоровий контакт на рівні дитини. Такі дії покажуть їй ваше бажання почути те, що вона хоче сказати.

3. *Ставте відкриті запитання* типу: «Що ти думаєш про сьогоднішню погоду?», «Як ти думаєш, чому небо таке сіре?». Така розмова допомагає дитині переконатися в тому, що в неї виходить спілкуватися, і це буде мотивувати її на подальший розвиток своїх умінь.

4. *Допомагайте дітям проявляти своє вміння розмовляти* наступним чином: «Отже, ти маленьке голодне горобеня, яке хоче їсти? Чого б тобі хотілось з'їсти?».

5. *Навчайте дитину навичкам невербального спілкування:* «Бачиш, як Оля підіймає руку, щоб закрити обличчя, бо їй не подобається, коли ти кидаєш м'яч так сильно. Я знаю, що ти можеш кинути його не так сильно, щоб їй хотілося продовжувати з тобою грати».

6. *Поважайте та визнавайте почуття дитини,* адже діти частіше діляться своїми думками й почуттями, якщо вони впевнені в тому, що їх не

засудять і не піддадуть критиці. Ви маєте співпереживати дитині, але не погоджуватися з її моделлю поведінки («Я знаю, що ти боїшся спати одна, але тобі потрібно залишатися у своєму ліжку. Може, тобі ввімкнути нічник?»).

7. *Поповнюйте словниковий запас дитини назвами емоцій і почуттів.* Батьки повинні постійно розширювати словниковий запас дитини так, щоб вона вміла словесно виражати свої переживання («Ти сумуєш, тому що мама поїхала у відрядження?»). Часто батьки думають про те, що розмовляючи про почуття дітей, вони будуть лише нагнітати їх, але в дійсності все навпаки: коли діти бачуть, що їхні почуття поважають, вони справляються з ними краще.

8. *Читайте разом з дитиною книжки.* Коли за вікном погана погода, проведіть час з дитиною за цікавою книгою. Заохочуйте її перегортати сторінки та вимовляти те, що вона бачить. Спільне читання показує, що ви цінуєте інтереси вашої дитини, що ви любите її та щасливі бути разом з нею.

9. *Розповідайте дитині про ваші щоденні заняття.* Це допоможе їй поєднати слова з предметами і діями. Розповідайте про те, що ви робите: «Я мию посуд. Я кладу на губку прозору блакитну рідину» тощо. Розмовляйте з дитиною під час ігор: «Розчеши волосся своєї ляльки. Бачиш, які в неї гарні довгі кучері? Вони трохи закуйовдилися, зараз ми їх розплутаємо».

10. *Заохочуйте дитину цікавитися подіями з життя кожного члена сім'ї.*

11. *Перетворюйте дію на гру,* бо під час гри діти більш розкуті. Гра дозволяє приміряти на себе різні ролі та діяти від імені різних людей. Такий підхід розвиває мовлення, соціальні навички дитини тощо.

12. *Будьте для своєї дитини гідним прикладом для наслідування.* Батькам варто пам'ятати про те, що дитина дуже уважно стежить за ними, тому якщо вони розмовляють з іншими людьми з добротою і повагою, то дитина братиме приклад і в міру дорослішання буде так само ставитися до себе і до інших [19].

На основі опрацьованих наукових джерел з проблеми дослідження ми розробили власні *науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок їхніх дітей*, які полягають у наступному:

1. Створіть в дитини розуміння того, що ви її приймаєте і любите такою, як вона є. Цьому сприяють такі висловлювання, як: «Ти – найкраща!», «Яке щастя, що ти у нас є».

2. Формуйте у своєї дитини адекватну самооцінку, підкріплюючи це словами: «Як я радію твоїм успіхам», «Ти так багато вмієш!».

3. Спілкуйтеся зі своєю дитиною так, щоб бачити її очі. Іноді вам доведеться сидіти навпочіпки.

4. У спілкуванні з дитиною приділяйте увагу невербальному спілкуванню. Наприклад, замість того, щоб категорично сказати слова «ні, не можна», використайте ледь помітний жест, погляд або міміку обличчя.

5. Намагайтеся показати своє ставлення до поведінки дитини без зайвого моралізування, критики тощо.

6. Виявляйте неприховану увагу і зацікавленість до дитини в процесі спілкування, підкреслюючи це кивком, вигуком та не квапляче її.

7. Задавайте дитині відкриті питання, на які можна відповісти щось більше, ніж просто «так» або «ні».

8. Не говоріть дитині того, чого ви насправді їй не бажаєте, адже багато установок, які вона отримає від вас, у подальшому визначатимуть її поведінку.

9. Намагайтеся радитися з дитиною, а не приймати усі рішення самостійно.

10. Не допускайте, щоб ваша дитина перебувала наодинці зі своїми страхами, переживаннями. Знайдіть час і зверніться до неї: «Я бачу, що тебе щось турбує, розкажи мені, що сталося».

11. Використовувати мовні формули прощання, привітання, подяки у спілкуванні з дитиною. Вимовляйте слова «Добраніч», «Привіт» з усмішкою,

доброзичливим тоном, супроводжуйте їх тактильним дотиком. Обов'язково не забувайте дякувати дитині навіть за найменшу послугу.

12. Адекватно реагуйте на вчинки дитини, намагаючись зрозуміти їх причини та оцінювати не її особистість, а її дії.

13. В жодному разі не порівнюйте дитину з іншими дітьми.

14. Намагайтеся не вживати в розмові з дитиною такі фрази, які надовго залишаються в її свідомості: «Скільки разів тобі казала, що я зайнята!», «Вічно ти у все влізеш!».

15. Обговорюйте з дитиною прочитані разом книги або переглянуті мультфільми.

16. Займайтеся зі своєю дитиною, спілкуйтеся з нею та будьте для неї позитивним прикладом і тоді ви виховате цікавого співрозмовника і гарного друга.

Сподіваємось, що надані нами науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок дітей стануть їм у нагоді при вихованні та соціалізації власних дітей.

Висновки до розділу

Емпіричне дослідження особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками в ЗДО здійснювалося нами на базі Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка». У дослідженні взяли участь 34 дошкільники середньої та старшої груп цього закладу.

Для діагностики особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками були використані наступні методи та методики: проєктивна методика «Малюнок дерева»; методика «Капітан корабля»; методика «Два будинки» та авторська анкета для батьків дошкільнят.

За результатами проведеної проєктивної методики «Малюнок дерева» ми виявили такі особистісні особливості дошкільників, як: нормальний

рівень інтелектуального та емоційного розвитку; впевненість в собі, відчуття повноти життя, енергійність, активність, розсудливість; інфантильність та збереження установок і маневрів поведінки, властивих молодшим дітям; спокійність, самодостатність; задоволену потребу у спілкуванні; авторитет матері та бабусі у стосунках з рідними людьми.

Дані проведеної методики «Капітан корабля» показали, що половина дітей (50%) характеризуються дружніми відносинами зі своїми ровесниками в групі ЗДО. Також 20,6% дітей відчувають певні переваги серед однолітків («зірки» груп), в той час, як 14,7% дітей залишаються непоміченими серед однолітків та 14,7% дітей взагалі відчувають себе відкинутими «ізолянтами».

Результати проведеної методики «Два будинки» засвідчили, що 70,6% дітей надали перевагу червоному будиночку, в який «поселили» своїх рідних, вихователів, друзів, однолітків. В той час, як 29,4% дошкільників в чорний будиночок «поселили» вихователів, однолітків з груп, декого з рідних людей, що говорить про те, що ці діти відчувають психологічний дискомфорт як у садочку серед однолітків, так і вдома серед рідних людей.

Аналіз відповідей батьків дошкільників на розроблену нами авторську анкету дав змогу зробити висновок, що переважна більшість батьків позитивно оцінюють своїх дітей, їхні уподобання і захоплення, уміння і навички, особистісні якості, статус у групі однолітків дошкільного закладу. Але, на жаль, деякі батьки мають страхи й переживання щодо того, що їхні діти почуваються самотніми в групі однолітків, не беруть участі у дитячих заходах, не вміють взаємодіяти з оточуючими, бажають залишатися відстороненими і непомітними, не мають розвинених навичок самообслуговування тощо.

З огляду на отримані результати емпіричного дослідження, ми розробили авторську програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками. Завданнями реалізації цієї програми є: розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою рухливих ігор; корекція емоційно-вольової сфери дошкільників; створення

позитивного настрою і дружніх відносин дошкільників з ровесниками; формування сприятливого психологічного мікроклімату в групах дошкільників. Програма складається з чотирьох занять, тривалістю від 1 до 1,5 години.

Також результатом проведеної нами дослідної роботи є розроблені науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок їхніх дітей.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації дитини у дошкільному віці показав, що дошкільний період характеризується становленням соціального «Я» дитини, формуванням її «внутрішньої позиції», що породжує потребу зайняти своє місце в суспільному житті та виконувати певну діяльність. Тому соціалізація дошкільників визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів на них, а з іншого – ставленням дітей до цих впливів, актуалізацією їх власного «Я», розкриттям їх творчого потенціалу.

Першою інстанцією, яка формує власні погляди дошкільника поза сферою контролю дорослих, та зіставляє соціальні орієнтири дорослих і однолітків є група ровесників. В ігровій формі дитина дошкільного віку набуває форм солідарності та зразків партнерської взаємодії, тому груповий вплив є одним з найважливіших у соціалізації дошкільника. Потреба дошкільників у спілкуванні з ровесниками та у спільних іграх зумовлює появу дитячого співтовариства, в якому однолітки стають цікавими один одному як друзі та ігрові партнери. В процесі ігрової діяльності у дітей розвиваються взаємні симпатії, міжособистісні стосунки тощо.

З метою діагностики особливостей формування міжособистісних стосунків дошкільників з ровесниками ми провели емпіричне дослідження на базі Глезненського закладу дошкільної освіти (ясла – садок) «Капітошка». У дослідженні взяли участь 34 дошкільники середньої та старшої груп цього закладу.

У діагностичному дослідженні були використані такі методи та методики, як: проєктивна методика «Малюнок дерева»; методика «Капітан корабля»; методика «Два будинки» та авторська анкета для батьків дошкільнят.

Результати проведених методик серед дошкільників показали, що більшість з них характеризуються нормальним рівнем інтелектуального та емоційного розвитку, є впевненими в собі, енергійними, активними, розсудливими, мають дружні відносини зі своїми ровесниками в групі ЗДО.

Але певна частина дошкільників – 14,7% залишаються непоміченими серед однолітків, а 14,7% дітей взагалі відчувають себе відкинутими, ізольованими. Також для цієї групи дітей характерний психологічний дискомфорт як у садочку серед однолітків, так і вдома серед рідних людей.

Тому ми розробили програму розвитку конструктивної міжособистісної комунікації дошкільників з ровесниками, завданнями якої є: розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою рухливих ігор; корекція емоційно-вольової сфери дошкільників; створення позитивного настрою і дружніх відносин дошкільників з ровесниками; формування сприятливого психологічного мікроклімату в групах дошкільників.

Також на основі проведеного теоретичного аналізу наукових джерел і отриманих результатів емпіричного дослідження ми розробили та обґрунтували науково-практичні поради батькам дошкільників з розвитку комунікативних навичок їхніх дітей.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. К. : ППП, 2005. 218 с.
2. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Наукові записки кафедри педагогіки. Випуск XXXVII, 2014. С. 23-34.
3. Алексеєнко Т. Ф. Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї. Діти-батьки-сім'я: Випуск 3. К. : Наук. світ, 2005. С. 5-6.
4. Безпалько О. В., Зверева І. Д., Кияниця З. П., Кузьмінський В. О. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс. К.: Фенікс, 2007. 528 с.
5. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Харків : Бурун Книга, 2011. 160 с.
6. Василенко О. М., Синюк Н. В., Овод Ю. В., Романовська Л. І., Фурдуй С. Б., Шеремет А. М., Якубова Л. А. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. Хмельницький: Фоп Цюпак А.А., 2020. Т. 2. 336 с.
7. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія. Курс лекцій : навч. посібник. К. : Кондор, 2009. 550 с.
8. Гаяш О. В. Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку : колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 32-45.
9. Горецька О. В. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 23 с.
10. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

11. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. 32 с.
12. Дитячий психолог. Перший український сайт для батьків та дитячих психологів.
URL: <https://dytpsyholog.com/2015/02/20/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BD%D0%BE%D0%BA-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0/>
13. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
14. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доповнене. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
16. Душка А. Л. Дитячо-батьківські відносини як фактор успішного розвитку дитини. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, 2011. № 11-12. С. 262-271.
17. Д'якова І. Г. Вплив дитячо-батьківських відносин на процес соціалізації дошкільника. Науковий пошук молодих дослідників (педагогічні науки): Збірник наукових праць студентів. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2019. № 3. Ч. 1. С. 99-109.
18. Захарова Т. А. Соціалізація дошкільника як чинник розвитку компетентності майбутньої особистості. Молодий вчений. 2015. № 5 (20). Частина 3. С. 101-103.
19. Компанець Н. М., Коваль-Бардаш Л. В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування

комунікації та подолання поведінкових розладів : навчально-методичний посібник. К., 2020. 137 с.

20. Концепція розвитку інклюзивної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL : <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/362->

21. Косарева О. І. Педагогічні умови формування гармонійних взаємин батьків з дітьми старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ін-тут проблем виховання АПН України. Київ, 2006. 16 с.

22. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 1989. 608 с.

23. Котешова О. О. Міжособистісні взаємини з ровесниками як чинник формування особистості дошкільника. ПНПУ імені В. Короленка. С. 98-101.

24. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика: монографія. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. 292 с.

25. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Дніпропетров. ун-т економіки та права. К. : Центр навч. л-ри, 2003. 237 с.

26. Луценко В. О. Особливості виховання міжособистісних взаємин в системі «дорослий – дитина» старшого дошкільного віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Вип. 21. Кн. 1. С. 367-378.

27. Ляпунова В. А. Міжособистісне спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 70, Т. 2. 2020. С. 104-107.

28. Моргун В. Ф. Становлення громадянськості особистості в контексті її психічної та соціальної зрілості. Проблеми загальної та

педагогічної психології. Зб. наук. праць Інстит. психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К. : Гнозис, 2004. Т. VI. Вип. 2. С. 203-215.

29. Новак О. М. Толерантна взаємодія в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти як психолого-педагогічна проблема. Освіта та педагогічна наука. 2023. № 2 (183). С. 35-43.

30. Пасічніченко А. В. Дитяче співтовариство як чинник соціалізації дошкільника. Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція. Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 218-222.

31. Печенко І. П. Соціалізація дитини-дошкільника: вікові особливості, специфіка, супровід. Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Умань: ПП Жовтий, 2008. С. 83-86.

32. Повалій Л. В. Специфіка батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 16. Кн. 1. С. 233-240.

33. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 230 с.

34. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за рубежом: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Гражда, 2000. 323 с.

35. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство Україна», 2019. 300 с.

36. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України. Відомості Верховної Ради, 2017. № 30. ст. 322 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text>

37. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 – 2012 роки : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855 URL :

http://document.ua/pro-zatverdzhennja-planu-dii-shodo-zaprovdzhennja-inklyuziv-doc1291.html.ua/legislation/Vishya_osvita/301_38/

38. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

39. Протокол методики «Капітан корабля» URL : <https://vseosvita.ua/library/protokol-metodyky-kapitan-korabliu-713296.html>

40. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ: Міленіум, 2008. 400 с.

41. Романовська Л., Пшенична О. "Особливості соціалізації особистості у дошкільному дитинстві" у Збірнику наукових праць студентів та викладачів "Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери" / за ред. Ю.Л. Бриндікова та ін. Вип.2. Хмельницький : 2023. С. 120-125

42. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. К. : Академвидав. (Альма-матер), 2005. 360 с.

43. Семигіна Т. В., Мигович І. І. Теорії і методи соціальної роботи : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Академвидав, 2005. 328 с.

44. Сергєєнкова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. К. : ТОВ «Центр учбової літератури», 2012. 384 с.

45. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

46. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред.: І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

47. Турчан Н. В. Інклюзивна група у закладі дошкільної освіти як ресурсне середовище успішної соціальної орієнтації та адаптації дітей дошкільного віку. Імідж сучасного педагога. 2022. № 2 (203). С. 65-68.

48. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: ВМУРОЛ «Україна», 2008. 574 с.

49. Ферт О. Г. Проблема становлення стосунків дітей з особливими потребами та їхніх однолітків в умовах спільного навчання. Інноваційна педагогіка. Випуск 23. Т. 1. 2020. С. 59-63.

50. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.

51. Фролова Л. Б. Корекція дитячо-батьківських відносин як соціально-психологічного чинника успішності процесу соціальної адаптації молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»: зб. наук. праць. Херсон: Херсонський державний університет, 2018. Вип. № 4. Том 2. С. 223-227.

52. Холостова Е. І., Черняк Е. М. Сімейне виховання та соціальна робота: навч. посібник. К: Дашков і К., 2012. 292 с.

53. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2005. 640 с.

54. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри, 2012. 246 с.

55. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навч. посіб. К.: МАУП, 2000. 152 с.

56. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2015. С. 589-598.

57. Якименко Л. Ю., Луценко В. О. Особливості міжособистих відносин в дитячому колективі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць, Вип. 16, кн. 1. С. 389-396.

58. Educational Psychology: Effective Teaching, Effective Learning / S. N. Elliot, T. R. Kratochwill, J. L. Cook, J. F. Travers. 3-d ed. Boston : Mc Graw – Hill, 2000. 631 p.

59. Matthews Gareth B. The Philosophy of Childhood. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1994. 136 p.

60. Myers David G. Social Psychology. 6-th ed. Boston : Mc Graw – Hill College, 1999. 737 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА «МАЛЮНОК ДЕРЕВА»

Кольори

Забарвлення малюнка розкриває інтелектуальний та емоційний світ дитини. Якщо малюк обрав *стандартні для даної теми кольори*, то це говорить про нормальний рівень його інтелектуального та загального розвитку, адекватне та реалістичне сприйняття дійсності. *Нестандартні кольори* дерева свідчать про оригінальне мислення й бурхливу фантазію.

Якщо малюк зобразив дерево, використовуючи лише *один простий олівець*, це говорить про його низький інтелектуальний рівень. Хоча іноді це може означати і поганий настрій під час малювання. Дитина, яка використовує похмурі кольори, скоріш за все, емоційно пригнічена і, можливо, має проблеми з пам'яттю.

Загальний розмір дерева

Відображає емоційно забарвлене відчуття власної цінності та значущості. Велике (більш як $2/3$ аркуша) – впевненість в собі, повнота життя, енергетичне багатство. Розмір дерева $1/2 - 2/3$ аркуша є найбільш типовим. Зменшення розміру дерева (до $1/3$ аркуша і менше) свідчить про відсутність впевненості у собі, про відчуття дитиною власної незначущості, непотрібності, про знижену загальну енергетику. Занадто дрібне зображення часто свідчить про перевтому людини, скутість, інертність. Занадто великі розміри зображення – внутрішня розкутість, свобода. Малюнок дерева займає весь аркуш, так, що стовбур та крона навіть не помістилися на аркуші повністю (вийшли за верхній край аркуша), свідчить про надмірну активність дитини.

Розміщення дерева на аркуші

Розміщення малюнка у верхній частині аркуша свідчить про мрійливість дитини, відсутність схильності до активних дій, у нижній – свідчить про практичність, приземленість, про те, що дитина живе сьогоднішнім днем. Якщо дерево зсунуте ліворуч, то дитина тяжіє до матері, перебуває під її впливом; зсунуте праворуч – тяжіє до батька, зазнає його впливу.

Стовбур

Символізує внутрішній стержень дитини, її особистісний потенціал. Прямий і рівний, правильної форми стовбур говорить про те, що малюк упевнений у собі, спокійний, розсудливий. Якщо ваш художник намалював основу стовбура, розширену вліво, то він мрійник, не дуже рішучий. Основа стовбура, розширена вправо, свідчить про надмірне благорозум'я, цілеспрямованість і навіть упертість у здобутті бажаного. Округла і розширена в обидва боки – повільність дитини, відповідальність і надійність. Стовбур, закритий зверху, свідчить про імпульсивність, несформованість абстрактного мислення. Стовбур відображає силу „Я”, віру дитини у власні можливості. Це найбільш важлива характеристика для прогнозу адаптації та

Продовження додатку А

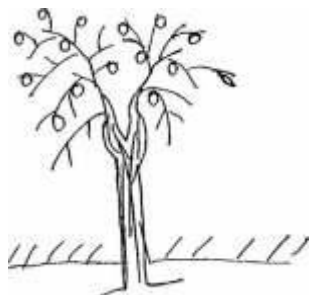
потенціалу особистісного розвитку дитини. Якщо дерево дуже мале (буквально 2-4 см), але при цьому стовбур товстий (2см і більше), то такі діти добре адаптуються і у подальшому завойовують повагу у своєму оточенні.

Форма стовбура

Стовбур у вигляді „моркви” догори гострим кінцем інтерпретується як інфантильність, збереження установок та манери поведінки, властивих молодшим дітям.

Стовбур – „морква” гострим кінцем донизу означає певну зайву дорослість, яка буває властива самостійним, незалежним дітям. Більш ранне дорослішання відбувається тоді, коли дитині доводиться самостійно піклуватися про молодших родичів чи про хворих дітей у сім’ї, або коли мати виявляється легковажною. Такі діти керують батьками, ставляться до них поважливо, дають їм розумні поради, роблять зауваження. Так само вони поведуться й у школі з учителями, через що мають багато неприємностей.

Дерево, роздвоєне від стовбура, спостерігається в малюнках близнят, або осіб, у яких родинні зв’язки з членами сім’ї дуже значущі.

Стовбур, розчеплений у верхній частині (явно розходиться від середини) свідчить про наявність установок, що конфліктують; про інтереси, які важко узгоджуються; про неможливість здійснити вибір; про прагнення зберегти й те й те. Така ситуація може провокувати істерики, поведінкові зриви, довести до неврозу. Дерево, розщеплене донизу, або стовбури, що перехрещуються. Можливі психічні порушення, які пов’язані з подвійністю

Продовження додатку А

внутрішнього життя, що не є наслідком якоїсь інтриги, з розчепленням

внутрішнього світу

Тип дерева

Листяне дерево – звичайні, нормальні стосунки з людьми;

Хвойне дерево – „колючі” взаємини з людьми (глузування і т.ін.);

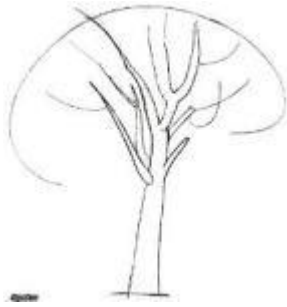
Пальма – демонстративність у спілкуванні.

Крона

Ця деталь дерева розкаже про енергетичний потенціал дитини. Якщо крона схожа на хмару, то це свідчить про високий рівень самоконтролю у малюка, обережність у справах. Крона-круг – спокійність, самодостатність, можливо, егоцентризм. Крона із завитками говорить про життєрадісність, багатий енергетичний потенціал, почуття гумору. Крона з „каракулями” чи заштрихована – про тривожність, напруженість, невміння зосередитися, нерішучість.

Продовження додатку А

Крона ще характеризує комунікативну сферу. Наявність замкненого силуету крони свідчить про обмежене, чітко визначене коло спілкування.

Коли крона не замкнена, дитина відкрита, готова до встановлення нових контактів. Якщо крона складає $1\frac{1}{2}$ - $2\frac{1}{3}$ величини дерева, то потреба у спілкуванні відповідає „нормі”. Збільшення або зменшення крони відносно вказаних розмірів відображає підвищення або зниження потреби у спілкуванні щодо звичайного рівня її прояву.

Яблука на дереві (або будь-які фрукти, квіти, метелики). Свідчить про симбіотичний зв'язок з матір'ю, залежність від матері, прихильність до неї й природне підпорядкування її впливові. Крім того, листя, квіти і фрукти на деревах говорять про спостережливість, точність, пунктуальність, легкий характер, ентузіазм, розвинене естетичне почуття, марнославство і потребу бути визнаним оточуючими. Наявність на дереві плодів ще характерно для осіб, що прагнуть до результативності в діяльності.

Гілки

Товсті гілки (одна або кілька) явно нижчі за крону й окремо від неї. Свідчать про наявність “діяльності, яка заміщає” й спрямована на компенсацію неуспішності дитини у основній діяльності (наприклад, погано

Продовження додатку А

вчиться, але хороший спортсмен). Провідна діяльність стає незначущою, оскільки потреба у досягненнях задовольняється діяльністю, яка заміщає основну.

Гілки на всі боки – досліджуваний шукає впевненості в різноманітних контактах. Розпорошується. Збуджений. Крім того, гілки в різні сторони – пошук самоствердження.

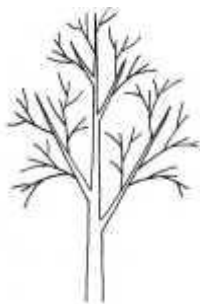
Відсутність гілок – труднощі встановлення контактів.

Пониклі, тонкі гілки, тонкий стовбур, слабе натискання. Характерні для малюнків чутливих, вразливих, тривожних дітей.

Гілки спрямовані вниз. Явно, що у людини маса невирішених проблем. Якщо малюють конкретно вербу, то це депресія і замкнутість на минулому.

Гілки спрямовані вгору. Дерево міцно стоїть на землі, гілки вгору, у людини вдалося життя, вона прагне до зростання і влади, Якщо дитина малює стовбур і гілки однією лінією без переривання, це його бажання втекти від реальності, відмова реально дивитися на речі. Якщо всі гілки з'єднані в коло, то це бажання надавати допомогу іншим. Достаток гілок, зелені, бажання зайнятися собою, своїм зростом.

Продовження додатку А

Листя

Наявність листя (або замкненого силуету крони) свідчить про те, що потреба у спілкуванні задовольняється; Відсутність листя, кілька листочків на голих гілках, листя, що опало – потреба у спілкуванні не задовольняється. Відсутність листя може також свідчити про невміння спілкуватися. Промальовування листя свідчить про вибірковість спілкування, про те, що дитина враховує особливості людини, з якою вона спілкується. Падаючі (або опале) листя – ознака відчуття себе покинутим, розчарованим.

Листя опадає – розпач, безсилля.

Листя спрямоване вгору (гілки спрямовані до верху сторінки) – порив, ентузіазм, прагнення до домінування.

Дупло

Людина малює дупла, сучки – це можуть бути перенесені операції, якісь неприємні моменти. Надійно можна інтерпретувати у тих випадках, коли з дупла хтось висовується або ж хтось у ньому сидить. Це свідчить про наявність некерованих імпульсів, які періодично підштовхують дитину до здійснення вчинків („дрібних капостей”), ніяк не властивих її поведінці. Дорослі, як правило, не вірять, що така гарна дитина могла це зробити.

Зображення на дереві гнізда, птахів та інших тварин означає що дитина має особливе ставлення до природи, для неї зазвичай і дерево чийсь будинок. Для таких людей характерним є прагнення доглядати за тваринами, рослинами.

Сонце

Сонце ліворуч свідчить про авторитет або тиск з боку матері (рідше бабусі).

Сонце праворуч свідчить про авторитет, тиск з боку батька (рідше дідуся).

Хмаринки

Хмаринки ліворуч – втрата контакту з матір'ю, відсутність її виховного впливу;

Хмаринки праворуч – втрата контакту з батьком. Суцільні хмаринки по усій горі аркуша, хмари брудно-сіро-синього кольору – повне порушення емоційного контакту з батьками, дитина полишена на саму себе. Якихось виховних впливів, турбот з боку батьків не спостерігається.

Пеньок

Свідчить про те, що дитина, не бачить жодних перспектив у майбутньому, життя може здаватися для неї закінченим. Вона не бачить себе у тому майбутньому, яке на неї чекає. Аналогічно інтерпретується зламане дерево. Крім того, зламане дерево свідчить про сильне потрясіння, переживання.

Пеньок поруч із деревом (або відсунутий, через дорогу, через річку). Характеризує різкі зміни у житті (буквально: ”закінчилося одне життя, почалося інше”). Важливі порівняльна товщина пенька і дерева. Якщо стовбур дерева не тонший за пеньок, то дитина не постраждала від змін, які відбулися у її житті. Якщо тонше – то ці зміни не травмували її, призвели до втрати впевненості у собі.

З крони дерева „виростають” самостійні дерева з кронами. Можливі шизофренічні порушення психіки, відхід у вигаданий світ, фантастичні страхи (необхідна консультація психіатра).

Стовбур замкнений, фактично являє собою дві паралельні палки, або

Продовження додатку А

схожий на дошку від паркана, яку рівно зрізали зверху; гілки грубі, товсті, схожі на колоди або дошки паркана, розходяться перпендикулярно від стовбура, листя немає Свідчить про наявність елементів аутизму у поведінці, порушенні спілкування, світосприйняття, емоційної депривації (необхідна консультація психіатра).

Коріння є елементом, частиною дерева, і пов'язане воно із землею, харчуванням, відновленням, природою. Це основа дерева, матеріальна опора. Зазвичай діти малюють коріння частіше парними лініями, ніж однією. Коріння, намальовані поодинокими лініями вказує на більш "примітивну" особистість, але, не в клінічному сенсі слова. Такі діти мають зазвичай схильність до виконання виконавчої, важкої роботи. Як правило, до 12 років діти не малюють коріння дерев. Неврівноважені досліджувані надають коріння гіпертрофоване значення, так що розміри коренів виявляються більшими, ніж саме дерево. Промальовані коріння дерева, це опора на інших, а також бажання зрозуміти себе, внутрішні зміни.

ДОДАТОК Б
АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ ДОШКІЛЬНЯТ

ШАНОВНІ БАТЬКИ!

Ми прагнемо, щоб кожна дитина в дошкільному закладі отримувала задоволення, нові знання та вміння. Тому додаткова інформація, яку ми просимо повідомити про Вашу дитину, допоможе нам у вирішенні цих завдань. Наперед вдячні за те, що Ви знайшли час і уважно відповіли на питання запропонованої анкети.

Прізвище, ім'я, по батькові дитини _____

Дата народження _____

1. Як ласкаво називаєте дитину вдома _____

2. Чим захоплюється Ваша дитина _____

3. Чи боїться чогось Ваша дитина? З чим це пов'язано? _____

4. Хто ще крім батьків виховує дитину _____

5. Кого в сім'ї дитина слухається? _____

6. Які ігри та іграшки полюбить Ваша дитина? _____

7. Які навички самообслуговування є у дитини? _____

8. Чи дотримується дитина режиму дня? _____

9. Що Вам найбільше подобається у Вашій дитині? _____

10. Що Вас найбільше турбує у дитині? _____

11. Які риси своєї дитини ви хотіли б змінити _____

12. Які методи у виховній роботі Ви використовуєте частіше за все

(потрібне підкресліть):

- вимогливість

- переконання

- заохочення

13. Якої допомоги потребує Ваша дитина? _____

14. Якою б Ви хотіли бачити свою дитину через кілька років? _____

15. Чи задоволені Ви роботою садка? _____

Продовження додатку Б

16. Яку участь бере дитина у житті групи? _____
17. Які побажання до майбутньої роботи садка _____
18. Ваші пропозиції щодо поліпшення роботи вихователів та дошкільного закладу _____

Дякуємо!

ДОДАТОК В
ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КОНСТРУКТИВНОЇ
МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ З
РОВЕСНИКАМИ

Заняття 1

Розвиток комунікативних умінь дошкільників за допомогою
рухливих ігор

Гра «Чаплі та жабки»

Хід гри

Дітей розділяють на дві однакові підгрупи, одна з яких стає «жабками», а інша – «чаплями».

Під час слів вихователя:

Жабки-квакушки по березі стрибають,

Мошок та комариків на обід збирають.

«Жабки» стрибають навприсядки по всьому килимку.

Вихователь продовжує:

Прилетіли чаплі з довгими дзьобами,

Стережіться, жабки, буде лихо з вами!

На ці слова «чаплі» бігають по залу, намагаючись спіймати «жабок».

Вказівки до гри: при повторенні гри діти обмінюються ролями, перемагає та команда, яка спіймає більше «жабок». Спійманих жабок відводять на інший бік залу.

Гра «Бджола та квіти»

Хід гри

З-поміж дітей лічилкою обирають квітникаря і бджолу, решта дітей – квіти. Квітникар називає кожному пошепки, яка він квітка (ромашка, айстра, мак).

Діти-квіти стоять на одному боці майданчика, бджола – на іншому.

Продовження додатку В

Бджола підлітає до квітника. Квітникар запитує:

Продовження

- Бджола, бджола, чого прилетіла?
- По квітку!
- По яку?
- По айстру! (наприклад)
- То бери!

Бджола бере за руку названу квітку і відводить на інший бік майданчика. Потім летить по іншу квітку. Якщо такої квітки немає, квітникар каже:

- Лети до іншого квітника!

Бджола облітає круг майданчика і знову летить до квітника. Гра повторюється.

Вказівки до гри: коли відгадано 3-4 квітки, гра припиняється і обирають іншу бджолу і квітникаря.

Гра «Козачок»

Хід гри

Діти стають в коло, взявшись за руки. Вибирають лічилкою ведучого. Він ходить всередині кола, по черзі запитуючи дітей:

- Козачок, козачок, затанцюєш гопачок?

Діти відповідають:

- Ні!

Нарешті одна дитина погоджується і каже:

- Буду тобі танцювати,
- Якщо будеш доганяти!

Після цих слів козачок тікає, а ведучий його доганяє. Якщо впіймає, козачок танцює український таночок, а всі діти плещуть у долоні. Потім

Продовження додатку В

козачок стає ведучим і гра повторюється.

Вказівки до гри: не дозволяється перебігати через коло. Якщо ловець довго не може спіймати дитину, обирають іншого ведучого.

Гра «Діти і вовк»

Хід гри

Один бік майданчика відокремлюють лінією. Це ліс, де живе вовк. Одна дитина, що зображає вовка сидить у лісі, а решта стає в ширину на протилежному кінці майданчику. Між вихователем та дітьми відбувається діалог:

Вихователь: Діти, діти, ви куди?

Діти: По ягоди і гриби. В ліс дрімучий ми підем, ще й горіхів наберем.

Вихователь: В лісі є голодний вовк!

Діти: То ми його обійдем.

Діти йдуть до лісу й збирають гриби і ягоди – присідають і торкаються руками до підлоги. Діти підходять до лінії, за якою сидить вовк і говорять:

– Назбирали ягід і грибів багато, а вовків, ведмедів тут і не видати.

На останні слова вовк, що досі ніби дрімав, підводиться, гарчить і ловить дітей. Якщо вовк зловить 1-2 дітей, гра повторюється.

Правила гри: Вовк ловить дітей тільки після слів «Не видати».

Вказівки до гри: Вихователь стежить, щоб усі діти разом присідали і підводились, збираючи гриби, ягоди. В кінці гри, вихователь визначає найспритнішого вовка. На роль вовка зловлених дітей не обирати.

Гра «Дід Мороз»

Хід гри

Всі діти стають у коло і беруться за руки. З дітей вибирають Діда Мороза. Йому дають чарівну паличку, якою він буде заморожувати дітей. Дід Мороз стає посередині кола. Вихователь разом з дітьми, ходячи по колу, проказує:

Продовження додатку В

- Дід Мороз, червоний ніс,
- Ти іди собі у ліс,
- Щічки нам ти не морозь,
- Ми тебе не боїмось.

Після цих слів діти розбігаються врозтіч, а Дід Мороз наздоганяє дітей і старається торкнутись їх чарівною паличкою. До кого Дід Мороз торкнувся, той завмирає на місці.

Вказівки до гри: вихователь припиняє гру, коли більшість дітей спіймана, або якщо Дід Мороз не надто спритний, а діти втомилися бігати.

Гра «Їжак і миші»

Хід гри

Всі діти стають у коло і беруться за руки. З дітей вибирають їжачка і мишку. Мишка стає посередині кола, їжак поза колом. Вихователь разом з дітьми, ходячи по колу, проказує:

- Ходить лісом їжачок
- Із колючок кожушок
- Мишку він спіймати хоче,
- Щоб поснідати охоче.

Потім діти зупиняються, піднімають вгору руки, утворюючи ворота і говорять:

- Мишко, Мишко не зівай,
- А швиденько утікай!

Після слів «Утікай!» мишка вибігає з нірки, а їжак починає її ловити. Гра закінчується, якщо їжак зловить мишку. При повторенні гри вихователь обирає іншого їжачка і мишку.

Правила гри: Їжак починає ловити мишку на слово «утікай».

Вказівки до гри: Коли мишка втомлюється бігати, вихователь каже: «Нірку зачиняємо». Тоді діти присідають, опускаючи зчеплені руки і гра

Продовження додатку В

закінчується.

Гра «Бджілки»

Хід гри

Діти-бджілки стоять на краю майданчика. На слова вихователя:

- Бджілки літають
- Медок всі збирають

Діти махають руками ніби крильцями, бігають врозтіч, обминаючи один одного. На слова вихователя:

- Зу-зу-зу, зу-зу-зу,
- Собі квітку я знайду.

Діти присідають кожен біля квітки. Кому не вистачило квітки, вибуває з гри.

Гра повторюється на слова:

- Бджілки літають
- Медок всі збирають

Поки діти-бджілки літають, вихователь приймає одну квітку. Гра закінчується, коли більшість дітей вибудуть з гри.

Правила гри: біля квітки присідати лише одній дитині.

Вказівки до гри: Як ускладнення в гру вводять підвищення – лаву. Тоді діти зіскакують з лави.

Гра «Козлик»

Хід гри

З дітей обирають козлика, який стає посередині кола. Всі діти йдуть по колу і промовляють слова:

- Козлику біленький,
- Козлику сіренький,
- Тебе ми напували,
- Тебе ми годували.

Продовження додатку В

- З нами, козлику, пограй,
- І скоріше доганяй.

По закінченню слів діти розбігаються врозтіч, а козлик їх ловить.

Правила гри: Тікати можна лише після закінчення слів

Вказівки до гри: вихователь стежить, щоб діти додержувалися рівного кола. Він регулює біг з відпочинком, щоб не стомити дітей. В кінці гри вихователь визначає найспритнішу дитину, яка ні разу не була зловлена, і козлика, який швидше за інших ловив. На роль козлика зловлених дітей не обирати.

Заняття 2

Корекція емоційно-вольової сфери дошкільників

Гра «Три характери»

Допоможіть дитині визначити позитивні й негативні риси характеру в людині. Скористайтеся папером і ручкою. Спробуйте скласти за допомогою цих якостей портрет одне одного або кожен свій окремо. Проаналізуйте з дитиною, які якості їй подобаються, які вона хотіла б змінити. Така гра сприятиме розвитку адекватної самооцінки, умінню реально оцінювати свої можливості, упевненості.

Гра «Назви почуття»

Гравці стають або сідають в коло (якщо гравців двоє, то вони сідають один проти одного). Гра починається. Перший гравець передає м'яч тому, хто сидить поруч, той - наступному і т.д. "Родзинка" гри полягає в тому, що, передаючи м'яч, гравець повинен назвати якусь емоцію, наприклад, "злість", "радість", "захоплення". Називати можна як позитивну, так і негативну емоцію. Передавати м'яч треба швидко, довго тримати його в руках небажано. Грати можна до тих пір, поки весь запас назв емоцій не вичерпається (зрозуміло, повторюватися гравцям не можна: якщо хто-небудь

Продовження додатку В

з них помилково скаже те ж саме слово, то інші гравці помічають це).

Суть цієї гри не в тому, хто переможе, а хто програє, а в самому процесі. Не важливо, на кому саме закінчиться запас відповідних слів, адже словниковий запас не нескінченний. Важливо, щоб діти назвали їх якомога більше. І все-таки, щоб обійтися без образ, дорослий може повторити гру через деякий час: діти будуть вже краще орієнтуватися і цілком можливо, що той, хто сьогодні програв в наступному турі здобуде блискучу перемогу.

Гра «Вгадай, що я відчув»

Дорослий (хтось із батьків або вихователь) розповідає дітям невелику історію (або просто ситуацію) і просить дітей закінчити її, сказавши, що міг при даних обставинах відчувти герой історії.

Починати слід з ситуацій, героями яких є самі діти.

Гра «Мішечок злості»

Для гри потрібно невеликий мішечок з щільної тканини із зав'язками.

Дорослий показує мішечок дитині і пояснює, що цей мішечок не простий, а чарівний: все погане, що накопичиться в душі, можна класти саме в нього. Після цього ставиться обов'язкова умова: злитися, верещати і кричати можна тільки в цей мішечок. Після цього мішечок зав'язується, і негативні емоції залишаються в ньому в самому прямому сенсі.

Вправа «Вгадай емоцію»

На столі картинкою вниз викладаються схематичні зображення емоцій. Дитина бере будь-яку картинку не показуючи її. Завдання дитини – за схемою вгадати емоцію, настрій і зобразити її за допомогою міміки, пантоміміки, голосових інтонацій. Інші глядачі повинні визначити, яку емоцію переживає, зображує дитина.

Гра «Знайди м'яч»

Обирається один ведучий. Діти сідають в ряд лицем до нього. За

Продовження додатку В

спинами передається невеликий м'ячик або інший предмет. По виразу обличчя та пози ведучий повинен вгадати, у кого м'ячик. Передача м'яча припиняється після сигналу.

Вправа «Тигр на полюванні»

Дорослий – тигр. За ним стають тигрєнята. Тигр навчає дітей полювати. Тигрєнята повинні наслідувати рухи і не вискакувати попереду тигра, інакше отримають ляпанець. Тигр дуже повільно виставляє вперед одну ногу з п'яти на носок – витягає одну пазуристу лапу, потім виставляє другу ногу, другу лапу, підгинає голову, вигинає спину і повільно й обережно крадеться до здобичі. Зробивши 5-6 стрибків, він групується, притискує до грудей «лапу», голову, присідає, готуючись до вирішального стрибка, і різко стрибає, видаючи голосний клич: «Ха!». Тигрєнята роблять усе це з ним одночасно.

Гра «Мімічна гімнастика»

Дитині пропонується виконати ряд вправ для мімічних м'язів обличчя. Наморщити чоло, підняти брови (подив). Розслабитися. Залишити чоло гладким протягом однієї хвилини. Зсунути брови, нахмуритися (серджуся). Розслабитися. Повністю розслабити брови, закотити очі (а мені все одно – байдужість). Розширити очі, рот відкритий, руки стиснуті в кулаки, все тіло напружене (страх, жах). Розслабитися. Розслабити повіки, чоло, щоки (лінь, хочеться дрімати). Розширити ніздрі, зморщити ніс (огида, вдихаю неприємний запах). Розслабитися. Стиснути губи, примружити очі (презирство). Розслабитися. Посміхнутися, підморгнути (весело, ось я який!).

Гра «Крижинки»

Гра являється продовженням попередньої гри. Вона дуже швидкоплинна, але напрочуд гарна. Заморозьте в холодильнику розфарбовану дитиною воду, а потім розбийте різнокольорові крижинки на

Продовження додатку В

дрібні шматочки. Спробуйте викласти візерунок з крижаної мозаїки. Згадайте, який настрій був у розфарбованої води. А який став у отриманого візерунка?

Вправа «Чарівний обруч»

Дорослий пропонує дітям стати в коло, у центрі якого лежить обруч. Вихователь пояснює, що цей обруч чарівний і кожен, хто стане в нього перетворюється на веселого цуцика (злу пантеру, сумного зайчика, здивовану кізочку). Під відповідну музику діти по чергово виконують ролі.

Гра «Малюємо емоції пальцями»

Дитині пропонується намалювати свої емоції пальцями. Для цього потрібно використовувати баночки з гуашевою фарбою. Можна намалювати свій настрій за допомогою пальців.

Заняття 3**Створення позитивного настрою і дружніх відносин****дошкільників з ровесниками***Гра «Клубочок»*

- Діти, зараз зробимо гарне коло і сядемо на килимок.
 - Що у мене в руках? Клубок.
 - Наші слова будуть, як ниточки. Я про щось Оленку питаю-ниточка потягнеться до неї, вона відповість – ниточка знову потягнеться до мене. (Обмотую нитку круг пальця ставлю запитання – дитина намотує собі на палець нитку і відповідає. Якщо я вимушена допомогти дитині відповісти – клубочок повертається до мене-таким чином за кількістю ниток, що зв'язують мене з дитиною, визначають дітей, у яких є труднощі зі спілкуванням.)

Запитання:

- Як тебе звать?
- У тебе є братик чи сестричка, як їх звать?

Продовження додатку В

- Що ти любиш?
- Що тобі сподобалось у кімнаті?
- Яка твоя улюблена іграшка?

Гра «Посварились-помирились»

Вихователь пропонує дітям пригадати і розіграти в ролях мирилки, які вони вже добре знають. Дві подруженьки зажурилися, (дві дівчинки стоять спиною одна до одної, сумні, насуплені) Дві подруженьки посварилися Не сварімося, моя душечко, (повертаються лицем і говорять по черзі, посміхаючись) Тобі яблучко, мені зернятко, Не сварімося, моє серденько.

Гра «Паровозок»

Діти шикуються в колону з одного боку майданчика. Перший – паровоз, інші вагони. Вихователь дає гудок, діти починають рухатися вперед (без зчеплення). Спочатку повільно, потім швидше, поступово переходячи на біг, вимовляють «Чу – чу – чу!». «Поїзд під'їжджає до станції» - каже вихователь. Діти поступово сповільнюють темп і зупиняються. Вихователь знову дає гудок, рух поїзда поновлюється.

1. Рухатися можна тільки після гудка, тобто за сигналом вихователя.

Сюжетно-рольова гра «Будівництво міста»

Вихователь пропонує дітям відгадати загадку: «Що за башточка варто, а у віконці світло горить? У цій башті ми живемо, і вона зветься ...? (хата)". Вихователь пропонує дітям побудувати великий, просторий будинок, де б могли поселитися іграшки. Діти згадують, які бувають будівельні професії, чим зайняті люди на будівництві. Вони розглядають зображення будівельників і розповідають про їхні обов'язки. Потім діти домовляються про будівництво будинку. Розподіляються ролі між дітьми: одні - Будівельники, вони будують будинок; інші - Водії, вони підвозять будівельний матеріал на будівництво, один з дітей - Кранівник. В ході будівництва слід звертати увагу на взаємини між дітьми. Будинок готовий, і

Продовження додатку В

туди можуть вселятися нові мешканці. Діти самостійно грають.

Гра «Жучок»

Хід гри.

Хлопці й дівчата стають парами в довгий ряд. Руки в парах схрещують особливо (так, як на "стільчик"). Маленьку дитину запрошують бути "Жучком", роззувають і двоє дужих хлопців водять її по тому "чарівному місточку". Ті пари, по котрих уже пройшовся "Жучок", швиденько біжать наперед і там знову стають. Таким чином, якщо грають біля церкви, - обходять довкола храму. Ой ходить жук по жучині, а жучиха по драбині, Грай, жуче, грай! Грай, жуче, грай. На жучкові опанчина, а сам жучок, як дитина. На жучкові черевички, а сам жучок невеличкий. А хто хоче жучка грати, треба йому паску дати. А ми того рік чекали, щоби нині жучка грали. А ще будем рік чекати, щоби того жучка грати

Гра «Хоровод»

Хоровод поведемо,

Жовте листя зберемо!

Швидко, Олю (називається ім'я будь-якої дитини), вибігай,

Картку зі звуком [в] шукай!

Дитина шукає на підлозі малюнок із зображенням предмета, у назві якого є звук [в] (або будь-який інший названий вихователем або дітьми звук). Дитина обирає потрібний малюнок. Демонструє його хороводові, вимовляє слово, виділяючи заданий звук. Якщо дитина знайшла потрібну картку, вона повертається в хоровод. Якщо дитина припустилася помилки, то залишає гру. Гра триває.

Заняття 4

**Формування сприятливого психологічного мікроклімату в групах
дошкільників**

Вправа «Скрізь скло»

Продовження додатку В

Дитині пропонується сказати що-небудь жестами, уявивши, що вони відділені склом, крізь яке не проникають звуки. Тему для розмови дитині можна запропонувати, наприклад: «Ти забув надягти шапку, а на вулиці дуже холодно», або «Принеси мені склянку води, я хочу пити», або дитина сама придумає своє повідомлення.

Вправа «Подарунок»

Вихователь каже: «Нехай кожен з вас по черзі зробить уявний подарунок своєму сусідові зліва (за годинниковою стрілкою). Подарунок треба "вручити" мовчки, але так, щоб ваш сусід зрозумів, що саме ви йому даруєте. Той, хто отримує подарунок, повинен постаратися зрозуміти, що йому дарують. Поки все не отримають подарунки, говорити нічого не треба. Все робимо мовчки».

Гра «Австралійський дощ»

Хід вправи. Учасники стають у коло. Ведучий запитує: "Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Коли вони повернуться до мене, я передам наступні. Будьте уважні".

- В Австралії піднявся вітер (ведучий тре долоні).
- Починає накрапати дощ (клацання пальцями).
- Дощ посилюється (почергове плескання долонями по плечах).
- Починається справжня злива (плескання по стегнах).
- А ось і град та справжня буря (тупіт ногами).
- Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах).
- Дощ стихає (плескання долонями по плечах).
- Лише рідкі краплі падають на землю (клацання пальцями)
- Тихий шелест вітру (потирання долонь).
- Ура! Сонце! (руки догори).

Продовження додатку В

Вправа «Повітряні кулі»

Станьте, заплющте очі, руки підніміть угору, наберіть повітря у легені. Уявіть, що Ви – велика повітряна куля, що наповнена повітрям. Постійте у такій позі 1 – 2 хвилини, напружуючи усі м'язи тіла. Потім уявіть, що у кульці з'явилася невеличка дірочка. Повільно починайте випускати повітря, одночасно розслаблюючи м'язи тіла: кисті рук, потім — м'язи плечей, шиї, корпусу, ніг тощо. Запам'ятайте свої відчуття у стані розслаблення. Виконуйте вправу доти, доки не досягнете оптимального емоційного стану.

І, нарешті, під час сильного нервово-психічного напруження Ви можете виконати 20–30 присідань або 15–20 стрибків на місці. Це дозволить позбутися напруги, що виникла. Даний метод зняття психоемоційної напруги широко використовується спортсменами, артистами перед відповідальними виступами тощо.

Вправа «Коло»

Учні утворюють одне велике коло, дарують один одному посмішку.
Завершення програми.